

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**HANNAH ARENDTOVÁ A JEJÍ PODÍL NA
FORMOVÁNÍ TEORIE TOTALITARISMU**

František Jan Mašek

Plzeň

2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

**HANNAH ARENDTOVÁ A JEJÍ PODÍL NA
FORMOVÁNÍ TEORIE TOTALITARISMU**

František Jan Mašek

Vedoucí práce:

Prof. RNDr. Ivo Budil, Ph.D., DSc.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce Prof. RNDr. Ivu Budilovi, Ph.D., DSc. za vstřícný přístup, výstižné připomínky a cenné podněty ke zlepšení této práce.

OBSAH

1	ÚVOD	1
1.1	Cíl práce	2
1.2	Metody práce	3
1.3	Zhodnocení použité literatury.....	3
1.4	Struktura práce	4
2	ŽIVOT A DÍLA HANNAH ARENDTOVÉ	6
2.1	Životní příběh Hannah Arendtové	6
2.2	Díla.....	11
3	TEORIE TOTALITARISMU	14
3.1	Vymezení totalitarismu – perenialisté vs. modernisté	15
3.1.1	Perenialistický přístup.....	15
3.1.2	Modernistický přístup.....	18
3.1.3	Podobnosti a rozdílnosti přístupů	24
4	TEORIE TOTALITARISMU HANNAH ARENDTOVÉ	26
4.1	Počátky totalitarismu.....	28
4.1.1	Antisemitismus	29
4.1.2	Imperialismus	31
4.2	Totalitarismus jako důsledek krize modernity	35
4.2.1	Role mas	37
4.2.2	Anomie	43
4.2.3	Autorita a svoboda v moderní době	46

4.3 Totalitarismus - charakteristika.....	47
4.3.1 Nacistické Německo a stalinistický Sovětský svaz.....	50
4.3.2 Totalitní hnutí.....	52
4.3.3 Teror.....	56
4.3.4 Ideologie.....	60
4.3.5 Propaganda.....	61
4.4 Politické náboženství.....	64
5 KRITICKÁ REFLEXE DĚL HANNAH ARENDTOVÉ A JEJÍHO VLIVU NA FENOMÉN TOTALITARISMU.....	67
5.1 Kritika spojení nacismus a stalinismu.....	69
5.2 Kritika pojetí mas a masové společnosti.....	71
5.3 Kritika pojetí imperialismu Hannah Arendtové.....	73
6 ZÁVĚR.....	75
7 SEZNAM LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ.....	79
7.1 Literatura.....	79
7.2 Internetové zdroje.....	83
8 RESUMÉ.....	84

1 ÚVOD

Fenomén totalitarismu je jedním z nejstudovanější a také nejvlivnějších teoretických konceptů 20. (a 21.) století. Zaujal pozornost řady historiků, politologů či filosofů. Snahou mnoha autorů bylo pochopit vznik tohoto fenoménu, určit jeho charakteristiky a zjistit jaké byly příčiny jeho vzniku. Samotná idea totalitarismu se objevila v meziválečném období jako koncept spojený se studiem nedemokratických režimů tehdejší doby, konkrétně s nacismem, sovětským socialismem a v omezené míře s italským fašismem.

Obdobně jako je tomu v případě jiných teorií, je i teorie totalitarismu značně heterogenní. K této skutečnosti přispívá poměrně nepřekvapující fakt, že autoři zabývající se totalitarismem nesdíleli vždy stejné názory na tento fenomén. Rozdílnost v chápání konceptu totalitarismu je dána hned několika faktory. Jedním z nich je skutečnost, že autoři, kteří se věnovali totalitarismu, patřili mezi zastánce pravicového i levicového politického smýšlení. Použijeme-li ideologický trojúhelník liberalismus-konzervatismus-socialismus, nalezneme u těchto autorů zřetelné ideologické ukotvení, které se promítalo do jejich děl. Na podobě knih věnujících se totalitarismu se také zajisté podepsal kontext doby, ve kterém byla díla tvořena. Další rozdílnost v chápání totalitarismu pramení z faktu, že tento termín je používán již od první poloviny 20. století. Tato skutečnost přispěla k tomu, že v průběhu dějin termín získával nové konotace s ním spojené. V neposlední řadě k rozmělnění významu pojmu totalitarismus a značné heterogenizaci teorie totalitarismu přispěl i fakt, že koncept totalitarismu byl v době bipolárního konfliktu využíván k politickým a ideologickým účelům.

Mezi nejvýznamnější a často citované teoretiky totalitarismu řadíme Hannah Arendtovou, která patří mezi největší osobnosti politické filosofie 20. století. Její dílo *Původ totalitarismu*, vydané v roce 1951, zabývající se nacistickým a stalinistickým režimem, přispělo velmi výrazně k debatě o povaze totalitních režimů a fenoménu totalitarismu, neboť nabídlo jednu z prvních analýz do té doby poměrně nového fenoménu. Postřehy a myšlenky Hannah

Arendtové vztahující se k totalitarismu ovlivnily ve velké míře mnoho jejích následovníků. Ve svých dílech se zabývala klíčovými událostmi tehdejší doby, proto není divu, že velkou část své práce věnovala totalitarismu, ve snaze uchopit význam a historickou důležitost tohoto fenoménu 20. století. Velmi důležitou, v souvislosti s díly Arendtové, je analýza doby, ve které Arendtová žila a vydávala své práce, neboť právě kontext doby, jenž je podmíněn místem, časem a určitou historickou návazností na minulé dění, ovlivňuje každého autora a Arendtová v tomto není výjimkou.

Přestože patří mezi nejvýznamnější osobnosti politické filozofie 20. století lze ji jako autorku velmi špatně zařadit. Osobnost Hannah Arendtové a její díla nelze přiřadit mezi klasické kategorie liberalismu, konzervatismu či socialismu či standardní rozdělení na pravo-levé ose politického myšlení.¹ Hannah Arendtová se ve svých knihách věnovala celé řadě témat, která se zabývala obranou základních lidských práv, obranou svobody jednotlivců a možností realizovat se v rámci veřejné sféry. Patřila mezi kritiky takových forem vlády, které byly založeny na etnických, rasových či náboženských základech. Stejně tak se terčem její kritiky staly politické režimy ničící lidské svobody a porušující základní lidská práva.

1.1 Cíl práce

Cílem práce je zpracovat podíl Hannah Arendtové na formování teorie totalitarismu. Práce si klade za cíl především rozšířit povědomí o podílu Hannah Arendtové na formování teorie totalitarismu. Autor věří, že diplomová práce přispěje k lepšímu pochopení myšlenek, kterými Hannah Arendtová teorii totalitarismu obohatila, přičemž zhodnotí její podíl na formování této teorie.

---

¹ PASSERIN D'ENTRÉVES, Maurizio, *The Political Philosophy of Hannah Arendt*. Routledge, London, New York 2001, s. 1–2.

1.2 Metody práce

Vzhledem k tématu práce a osobnosti Hannah Arendtové je nutné uvést skutečnost, že práce se pohybuje na pomezí historie a politické filozofie. V diplomové práci bude použito několik metod. V první řadě metoda analýzy teorie vztahující se k tématu na základě použité literatury. V práci bude taktéž využita komparativní metoda při zkoumání přístupů různých autorů jak k historicitě totalitarismu – perenialismu a modernismu, tak i k přispění Hannah Arendtové k teorii totalitarismu.

1.3 Zhodnocení použité literatury

Vzniklá práce je na pomezí několika společenských věd – historie a politické filozofie – a tomu budou také odpovídat použité zdroje. Zkoumána tak budou díla Hannah Arendtové, v souvislosti s kontextem doby, ve kterých byla napsána a vydána. Stěžejní práce této autorky věnující se totalitarismu je *Původ totalitarismu*. Pozornost bude věnována i dalším jejím dílům, především knize *Vita activa neboli O činném životě*. Zmíněny budou i poznatky z knihy *Eichmann v Jeruzalémě* a z publikace *Mezi minulostí a budoucností*, jenž je sbírkou esejí této autorky.

Tématu totalitarismu je v českém prostředí věnován dosti velký prostor. Existuje množství kvalitních překladů zahraniční literatury, stejně jako literatury (monografií či studií ve sbornících) českých autorů a autorek. Skutečnost, že totalitarismus je fenomén, jenž je zkoumán již od poloviny 20. století, přispěla k tomu, že kromě díla Hannah Arendtové existuje celá řada přeložených publikací významných společenskovědních autorů věnujících se totalitarismu. Použita tak byla kniha Raymonda Arona *Demokracie a totalitarismus*, publikace Karla Raimunda Poppera *Otevřená společnost a její kritici*, *Teória demokracie* od Giovanniho Sartoriho či kniha *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* od Carla Joachima Friedricha a Zbigniewa Brzezinského.

Z českých autorů, kteří se věnovali fenoménu totalitarismu, můžeme zmínit autora knihy *Kritika totalitarismu* Rio Preisnera. Další z autorů – Vladimír Čermák – se totalitarismu věnuje ve vztahu k demokracii ve svých knihách *Otázka demokracie I a III*. V minulosti probíhala na FF ZČU řada pravidelných interdisciplinárních symposií, jejichž výsledkem bylo vydání několika sborníků, které se věnovaly fenoménu totalitarismu. Jedna ze studií byla pro tvorbu práce také použita. Myšlenkám Hannah Arendtové ve vztahu k totalitarismu se zabývaly také některé studie z časopisu *Soudobé dějiny*.

Pro psaní části práce věnující se životu Hannah Arendtové byly přínosnými zdroji informací knihy Johna McGowana *Hannah Arendt: An Introduction* a Simona Swifta *Hannah Arendt*. Z dalších zdrojů byla využita díla z oblasti politické filozofie, především anglo-americké provenience. Cenným zdrojem informací byla při psaní kniha Michaela Halberstama *Totalitarianism and the Modern Conception of Politics*, ve které se tento autor věnoval vztahu liberalismu a totalitarismu a filozofickým kořenům totalitarismu, přičemž velkou pozornost věnoval myšlenkám Hannah Arendtové. Využity byly také myšlenky z knihy Margaret Canovan[ové] *Hannah Arendt: A reinterpretation of her Political Thought* a také z několika studií této autorky. Opomenuty nemohou být zdroje informací věnujících se, v dílech o Hannah Arendtové často přehlížené, otázce imperialismu a jeho vztahu k totalitarismu. Nejpodnětnější v tomto případě byla studie Kathryn Gines[ové] *Race Thinking and Racism in Hannah Arendt's The Origins of Totalitarianism* a také kniha Patricie Owens[ové] *Between War and Politics: International Relations and the Thought of Hannah Arendt*.

1.4 Struktura práce

Struktura práce bude odrážet již nastíněné cíle tohoto textu. Část práce následující po úvodu se bude zabývat životem a kontextem doby Hannah Arendtové, neboť prostor, čas a historická návaznost na předchozí dění mají rozhodující vliv na velké teorie, v tomto případě teorii totalitarismu.

Následující kapitola se bude věnovat představení fenoménu totalitarismu především ve vztahu k jeho historicitě. Prostor tak bude věnován jak teoretikům zastupujících perenialistický přístup k totalitarismu, tak i autorům, kteří zastávají modernistický přístup k historicitě totalitarismu. Ze zastánců perenialistického přístupu bude představen Karl Raimund Popper, Jacob Talmon a z českých autorů Vladimír Čermák. Větší prostor bude věnován představitelům modernistického přístupu, mezi které patří Giovanni Sartori, Zbigniew Brzezinski, Carl J. Friedrich a Raymon Aron.

Další kapitola práce se bude věnovat percepci totalitních režimů v dílech Hannah Arendtové. Pozornost bude zaměřena především na dílo *Původ totalitarismu*, které je pro tuto diplomovou práci stěžejní. Ve svých dílech se Hannah Arendtová opírá o přímé či nepřímé zkušenosti s praxí totalitních režimů – hitlerovského Německa a stalinistického Sovětského svazu. Arendtová upozornila na předpoklady a zdroje vzniku totalitních režimů. V této části práce nebude opomenuta imperiální dimenze ve vztahu k totalitarismu. Pozornost bude zaměřena na jevy totalitarismu, které Arendtová označovala za charakteristické, tedy na teror, propagandu, ideologii či úlohu mas pro totalitní režimy.

V kapitole předcházející závěru bude prostor věnován kritické reflexi děl Hannah Arendtové a jejího vlivu na teorii totalitarismu. Přestože Hannah Arendtová přispěla výrazně k teorii totalitarismu, byly její mnohé myšlenky, přístupy k totalitarismu a chápání totalitních režimů kritizovány. Proto budou představeny jak kritické hlasy z řad mnoha společenských vědců, tak také kritické postřehy autora této práce. V závěru budou zhodnoceny získané poznatky vážící se k vylíčenému tématu práce.

2 ŽIVOT A DÍLA HANNAH ARENDTOVÉ

2.1 Životní příběh Hannah Arendtové

Pro pochopení díla a odkazu každého autora, v našem případě autorky, je důležité uvědomit si kontext doby, do které se Hannah Arendtová narodila, vyrůstala a která velmi ovlivnila její život, stejně jako Arendtová ovlivnila „svou“ dobu. Pro pochopení děl této autorky je důležité a prakticky nezbytné blíže se seznámit s osobou Hannah Arendtové a představit mnohé důležité události jejího života, které ji formovaly a které měly určitý vliv na podobu jejích děl.

Hannah Arendtová se narodila 4. října roku 1906 v Hannoveru. Přestože se narodila v tomto dolnosaském městě, své dětství a dospívání strávila v Královci (Königsbergu, dnešním Kaliningradu) ve Východním Prusku. Narodila se do rusko-židovské rodiny, přičemž jak její otec Paul, tak i její matka Martha pocházeli z podnikatelských rodin. V době, kdy jí bylo sedm let, její otec zemřel a Hannah žila s matkou, která se v roce 1920 vdala za Martina Beerwalda. Hannah tímto sňatkem získala jak nevlastního otce, tak také dvě nevlastní starší sestry.² Přestože pocházela z židovské rodiny, její rodiče smýšleli velmi levicově a byli velmi sekularizovaní.³ Se slovem žid se Hannah setkala poprvé během hraní s dětmi na ulici, kdy byla častována anti-semitskými nadávkami.⁴ Ačkoli její rodiče nebyli praktikující věřící, seznámila se s judaismem prostřednictvím svých prarodičů, kteří ji pravidelně brávali do synagogy.⁵ Přestože se sekularizovaní židé za židy často nepovažovali, označení „žid“ či „Žid“, které jim dávali druzí, je automaticky řadilo do vymezené skupiny, která se dle mínění těchto „označujících“ vyznačovala odlišností a typickými znaky, ať již

² Jewish Virtual Library: Hannah Arendt. dostupné z:

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/biography/arendt.html> [cit. 8. 2. 2013].

³ Byli členy v té době ilegální Socialistické strany. MCGOWAN, John, *Hannah Arendt. An Introduction*. University of Minnesota Press, Mineapolis 1998, s. 1.

⁴ ARENDTOVÁ, Hannah, *Podstatné je pro mě porozumět*. (Výběr odpovědí Hannah Arendtové na otázky Güntera Gause v pořadu ZDF *Zur Person* z října roku 1964). In: *Roš chodeš* (online), 2006, č. 12, dostupné z: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2006/12/arendt_100 [cit. 9. 2. 2013].

⁵ MCGOWAN, s. 1.

charakterovými či vzhledovými.⁶ Toto zvenčí dané označení v budoucnu velmi výrazně ovlivnilo soukromí i profesní život Arendtové, která se se svým židovstvím vypořádávala ve svých pracích tím, že se zaměřovala na moderní antisemitismus. Toto potvrzují i slova samotné Arendtové, která v polovině 60. let v televizním rozhovoru prohlásila: „Fakt, že jsem Židovka, pro mne patří k nejnezpochybnitelnějším danostem mého života, a na této fakticitě jsem nikdy nechtěla nic měnit, ani v dětství ne.“⁷ O tomto však až později.

Po maturitě začala studovat teologii na univerzitě v Berlíně, odkud se v roce 1924 přesunula na univerzitu do Margburgu, kde studovala filosofii, teologii a tzv. klasické vědy, které se zaměřovaly na dobu starověku.⁸ Na této univerzitě se setkala s výraznou osobností tehdejší německé (přesněji výmarské) filosofie, kterou byl Martin Heidegger. Tento profesor Arendtovou ovlivnil jak v profesní sféře, tak také na ni zapůsobil v soukromí. Heidegger byl po určitou dobu školitelem Arendtové, která psala svou doktorskou práci o sv. Augustinovi. Během roku 1925 spolu navázali blízký osobní vztah, přestože byl Heidegger ženatý a měl dva syny. V roce následujícím, tedy v roce 1926, však Arendtová Margburg opustila, neboť přesídlila do Heidelbergu, kde pokračovala v psaní své práce věnující se konceptu lásky v díle sv. Augustina u dalšího významného společenského vědce, filosofa Karla Jasperse. V kontaktu s Heideggerem zůstala Arendtová i nadále prostřednictvím dopisů, které si vzájemně posílali.⁹

Již během svých studií se Arendtová výrazně zapojovala do sionistického hnutí a často se stavěla na obranu práv židů v Německu. I po dokončení studií se

---

⁶ SWIFT, Simon, *Hannah Arendt*. Routledge, London, New York 2009, s. 9–10.

⁷ ARENDTOVÁ, *Podstatné je pro mě porozumět*.

⁸ VOLLRATH, Ernst, Hannah Arendtová. In: BALLESTREM, Karl – OTTMAN, Hennig, *Politická filosofie 20. století*. OIKOYMENH, Praha 1993, s. 11.

⁹ ETTINGEROVÁ, Elzbieta, *Hannah Arendtová a Martin Heidegger*. Academia, Praha 2004, s. 14–34. O vztahu těchto dvou osobností (Arendtové a Heideggera) více viz ETTINGEROVÁ, *Hannah Arendtová a Martin Heidegger*.

zabývala otázkou židovské identity, kdy se věnovala životu židovské intelektuálky Rahel Varnhagenové, o které napsala knihu.¹⁰

V roce 1930 se poprvé vdala, když si vzala Günthera Sterna, mladého židovského filosofa. Její aktivita v sionistickém hnutí a samozřejmě také její židovský původ přispěly k tomu, že po nástupu Hitlera k moci v roce 1933 byla Arendtová zadržena kvůli údajnému shromažďování informací ve prospěch Německé sionistické organizace.¹¹ V této souvislosti uvedla: „Dospěla jsem k poznání, které jsem tehdy vyjádřila jednou větou, na to si pamatuji: *Je-li člověk napaden jako Žid, musí se jako Žid i bránit*. Nikoli jako Němec nebo občan, nikoli z hlediska lidských práv. A s tím souvisela i otázka: Co teď mohu konkrétně jako Židovka dělat? A pak i další myšlenka: Musím se někde angažovat. Poprvé. A samozřejmě u sionistů, protože ti jediní něco dělali. U asimilantů by to nemělo žádný smysl. [...] Příslušnost k židovství se teď stala mým vlastním problémem. A můj vlastní problém byl politický. Čistě politický. Chtěla jsem se věnovat vlastní práci - výhradně židovské práci. V tomto smyslu jsem se pak orientovala v exilu ve Francii“.¹²

Toto byl jeden z důvodů, proč Arendtová v roce 1933 z Německa utekla. Jedním z dalších často uváděných důvodů byla skutečnost, že její studentská láska a osobnost, která ji velmi silně ovlivnila – Martin Heidegger, se veřejně vyjádřil k podpoře nacistické ideologie. Heidegger se také stal členem NSDAP.¹³ Tato událost výrazně přispěla k rozhodnutí Arendtové emigrovat, neboť ztratila naději, že by se v Německu mohly udát pozitivní změny, když i někteří němečtí intelektuálové, kteří by měli být intelektuálně a morálně na výši, podporovali Hitlera a jeho politiku.¹⁴ Toto zklamání z činnosti intelektuálů dokládá její výrok: „Pohybovala jsem se v intelektuálním prostředí, ale znala jsem i jiné lidi. A musím bohužel konstatovat, že mezi intelektuály byla glajchšaltace takřka

¹⁰ VOLLRATH, s. 11. Přestože knihu o Varnhagenové napsala již na počátku 30. let, byla vydána až v roce 1958 pod názvem *The Life of a Jewish Woman*. MCGOWAN, s. 4.

¹¹ SWIFT, s. 10.

¹² ARENDTOVÁ, *Podstatné je pro mě porozumět*. (Kurzíva použita již ve zdrojovém textu).

¹³ ETTINGEROVÁ, s. 7.

¹⁴ Tamtéž, s. 8.

pravidlem. Zatímco mezi *ostatními* lidmi ne. Na to jsem nikdy nezapomněla. [...] To, že se někdo zglajchšaltoval proto, že musel uživit ženu a děti, lze člověku těžko vyčítat. Ale nejhorší bylo, že oni tomu pak opravdu uvěřili! Ne na dlouho, někteří opravdu jen na chvíli. Ale stejně to znamená, že se jim na Hitlerovi něco líbilo.“¹⁵

Další kroky Arendtové proto mířily přes krátké zastávky v Praze a Ženevě do Francie, konkrétněji do Paříže, která byla útočištěm i mnoha jiných německých intelektuálů židovského původu. Zde se setkala s Raymondem Aronem, který se (kromě jiného) věnoval i totalitarismu. Jeho tezí vztahujícím se k tomuto fenoménu bude věnován prostor v jiné části této diplomové práce. Již bylo v citátu od samotné Arendtové výše zmíněno, že se v Paříži věnovala práci pro různé sionistické organizace sídlící v tomto městě. Nejvíce se zapojila do činnosti organizace *Mladá Aliyah*, která poskytovala vzdělání mladým židovským uprchlíkům přicházejícím z Německa. Činnost této organizace se také zaměřovala na pomoc židovským migrantům směřujícím z Třetí říše do Palestiny.¹⁶

Během svého pobytu v Paříži se v roce 1936 seznámila se svým druhým manželem Heinrichem Blücherem, levicově smýšlejícím německým politickým uprchlíkem, za kterého se vdala v roce 1940, přičemž se svým prvním manželem se rozvedla v roce 1939. Po útoku Německa na Francii a následné okupaci od léta roku 1940, byla Arendtová na krátkou dobu spolu se svým manželem a matkou v internačních táborech pro příslušníky nepřátelského státu. Z Francie se jí a jejímu manželovi podařilo uprchnout v květnu 1941, kdy se dostali do Spojených států, přesněji do New Yorku.¹⁷

V New Yorku se velmi rychle zapojila do společenského dění, především v rámci německé a židovské komunity. Psala články pro německé noviny *Aufbau*

---

¹⁵ ARENDTOVÁ, *Podstatné je pro mě porozumět*. (Kurzíva použita již ve zdrojovém textu).

¹⁶ MCGOWAN, s. 4; SWIFT, s. 10.

¹⁷ MCGOWAN, s. 5.

a také se výrazně zapojovala do diskuzí o vzniku židovské armády, která by bojovala proti hitlerovskému Německu.¹⁸ První myšlenky na vytvoření židovské armády měla Arendtová již v době španělské občanské války, probíhající v letech 1936-1939. Během pobytu v New Yorku tedy na své názory ohledně židovské armády pouze navázala. Tato armáda měla kromě nutné pomoci v boji proti nacistickému Německu přispět k vytvoření vlastní sebeúcty mezi židy a také měla sloužit jako určitý odrazový můstek pro aktivnější židovskou politiku ve světovém měřítku.¹⁹

Ze Spojených států se Arendtová již do Evropy natrvalo nevrátila. V roce 1943, tedy rok před koncem druhé světové války, začala pracovat na své neznámější knize – *Původ totalitarismu (The Origins of Totalitarianism)*. Během práce na tomto poměrně monumentálním díle pracovala jako editorka v nakladatelství *Schocken Books* v New Yorku. *Původ totalitarismu* byl vydán v roce 1951 (česky 1996). Touto knihou si Arendtová získala velkou pozornost a na základě úspěchu tohoto díla začala působit na několika amerických univerzitách. Tím odstartovalo její velmi plodné literární období, kdy Arendtová vydala několik děl, která jsou hojně citována mnoha společenskovědními autory, ať již politickými filosofy, historiky, politology či sociology.²⁰ Hannah Arendtová zemřela 4. prosince 1975.

O významu Arendtové píše ve svém článku nazvaném *The Arendt Cult: Hannah Arendt as Political Commentator* Walter Laqueur. Upozorňuje na fakt, že není mnoho myslitelů či myslitelek ve 20. století, jejichž odkaz by přesahoval do mnoha různých oblastí společenských věd. Kromě toho, že po ní je pojmenováno několik ulic v Německu, což není tak výjimečné, neboť této cti se dostalo mnoha jiným osobnostem, pojmenovali podle ní i rychlík z Karlsruhe do

---

¹⁸ MCGOWAN, s. 5.

¹⁹ LAQUEUR, Walter, *The Arendt Cult: Hannah Arendt as Political Commentator*. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 33, No. 4, Oct., 1998, s. 487.

²⁰ MCGOWAN, s. 9.

Hannoveru, či měla „svou“ poštovní známku.²¹ Od roku 1995 je každoročně udělována Cena Hannah Arendtové za politické myšlení (*The Hannah Arendt Prize for Political Thought*), kterou získal (kromě jiných) francouzský historik François Furet.²²

2.2 Díla

Díla Hannah Arendtové nelze příliš jednoduše zařadit do určité oblasti společenských věd, neboť se věnovala mnoha odlišným tématům. Kromě totalitarismu zaměřila svou pozornost i na svobody jedince ve společnosti, antický republikanismus či angažování jedince v rámci občanské společnosti. Jak již bylo uvedeno výše, stěžejním dílem pro tuto práci je kniha *Původ totalitarismu*, to však neznamená, že bychom se alespoň v krátkosti nemohli podívat na některá z děl Arendtové, která mohou přímo či zdánlivě nepřímo souviset s fenoménem totalitarismu.

Velmi známé a často citované dílo Hannah Arendtové se jmenuje *Vita activa neboli O činném životě* (*The Human Condition*). V této knize představila tři základní oblasti lidské aktivity, které jsou nutné či potřebné k lidské existenci. Lidská aktivita je tak charakterizována prací, zhotovováním a jednáním. Základním úkolem práce je zajistit, aby měl člověk dostatek obživy pro své tělo. Práce je tak spojena s uspokojováním primárních potřeb jedince. Zhotovování využívá jedinec k tomu, aby po sobě něco zanechal, aby i po jeho smrti bylo na světě stále přítomno něco, co je s ním spojeno, byť jen tím, že je dané věci či díla tvůrcem. Člověk tak vytváří pomocí své síly a nástrojů věci, které ho obklopují a jejichž je stvořitel. Třetí lidské aktivitě – jednání – přikládá Arendtová velkou důležitost. Právě jednání úzce souvisí s tím, že člověk je tvorem společenským.²³ Jednání je tedy možné pouze ve vztahu k druhému či druhým, přičemž jednání hraje velmi podstatnou úlohu v politické sféře.²⁴

²¹ LAQUEUR, s. 483.

²² Heinrich Böll Stiftung Bremen, dostupné z: <http://www.boell-bremen.de/arendt/home.html> [cit. 12. 2. 2013].

²³ Arendtová čerpala teze z Aristotela, podle kterého je člověk tvorem společenským (*zoon politikon*).

²⁴ ARENDTOVÁ, Hannah, *Vita activa neboli O činném životě*. OIKOYMENH, Praha 2009, s. 15.

Jedním z děl, které Arendtové přinesly pozornost, je kniha *Eichmann v Jeruzalémě – zpráva o banalitě zla* (*Eichmann in Jerusalem - a report on banality of evil*). Toto dílo se přímo nezabývá totalitarismem, ale věnuje se otázce viny a následného trestu. Kniha vychází z poznatků ze soudního přelíčení s Adolfem Eichmannem, které se událo v roce 1961 a kterého se Arendtová účastnila jako přispěvatelka časopisu *The New Yorker*. O životě Arendtové mezi roky 1960 až 1964 a psaní této knihy pojednává film v německo-lucembursko-francouzské koprodukcí nazvaný *Hannah Arendt*, který byl natočen v roce 2012.²⁵ Arendtová byla za tuto knihu kritizována z řad mnoha osob, především židovských intelektuálů v USA a Izraeli. Skutečnost, že Eichmanna neviděla jako démonické ztělesnění zla a člověka, jehož jediným životním smyslem je zabíjení, ale jakožto výkonného vykonavatele rozkazů a precizního úředníka, který se příliš nezabýval sebereflexí svých činů, přinesla do společenských věd celou řadu otázek o podílu viny jednotlivců na tragických událostech dějin. O Eichmannovi napsala, že „[t]o, co ho predisponovalo, aby se stal jedním z největších zločinců nacistické epochy, byla naprostá nepřítomnost myšlení, něco, co v žádném případě není totožné s hloupostí. [...] Tato nepřítomnost myšlení je s to způsobit větší zkázu než všechny instinkty ke zlu dohromady, které možná člověk v sobě má“.²⁶ Kritika myšlenek Arendtové představených v této knize se také zaměřovala na její poznámky o úloze židovských rad, které v některých zemích během 2. světové války často spolupracovaly s nacistickým režimem v řešení tzv. židovské otázky.²⁷

Po představení si některých děl Hannah Arendtové, která jsou pro naše potřeby důležitá, můžeme svou pozornost zaměřit na dílo již několikrát zmiňované. Tím je *Původ totalitarismu* (*The Origins of Totalitarianism*). Tato kniha je mnoha autory považovaná za jednu z nejdůležitějších publikací věnujících se totalitarismu. Důležitost a význam tohoto díla vyzdvihuje Ivo T. Budil ve své studii „*Srdce temnoty*“ a vznik moderního totalitarismu, kde uvádí, že „pro studium fenoménu totalitarismu představuje kniha *Původ totalitarismu*

²⁵ The Match Factory: Hannah Arendt by Margarethe von Trotta, informace o filmu dostupné z: <http://www.the-match-factory.com/films/items/hannah-arendt.html> [cit. 7. 3. 2013].

²⁶ ARENDTOVÁ, Hannah: *Eichmann v Jeruzalémě*. Mladá fronta, Praha 1995, s. 381.

²⁷ Tamtéž, s. 155 – 166.

prakticky totéž, čím je pro marxismus *Kapitál* nebo pro tomismus *Summa theologica*“.²⁸ Obdobně se ke knize staví Brigitte Gessová, dle které patří *Původ totalitarismu* mezi „moderní klasiky politické vědy“.²⁹ Miloš Havelka tuto knihu (spolu s prací Friedricha a Brzezinského *Totalitarian dictatorship and Autocracy*) považuje za jedno z klasických zpracování problému totalitarismu.³⁰

Na tomto místě však ještě není vhodné představit samotný obsah tohoto díla. Nejprve je důležité si přiblížit určité potřebné ukotvení teorie totalitarismu u několika významných autorů.

---

²⁸ BUDIL, Ivo T., „Srdce temnoty“ a vznik moderního totalitarismu. In: BUDIL, Ivo T. – ZÍKOVÁ, Tereza (eds.), *Totalitarismus: Interdisciplinární pohled*. Dryada, Mníšek pod Brdy 2008, s. 19.

²⁹ GESS, Brigitte, The Conceptions of totalitarianism of Raymond Aron and Hannah Arendt. In: MAIER, Hans, *Totalitarianism and Political Relegions*. Routledge, London 2004, s. 218.

³⁰ HAVELKA, Miloš, Srovnávání nesrovnatelného aneb Existovala v nejnovějších českých dějinách epocha totalitarismu? In: *Soudobé dějiny*, XVI/4, 2009, s. 609.

3 TEORIE TOTALITARISMU

Ještě než bude představena samotná percepce Hannah Arendtové ve vztahu k totalitarismu, je nutné nejdříve ozřejmit odlišné přístupy k totalitarismu, které se ve společenských vědách ve 20. století objevily.

Samotný pojem totalitarismus či totalitní se objevil ve 20. letech 20. století v souvislosti s italským fašismem.³¹ Pozornost v akademické sféře získaly tyto pojmy především ve 40. letech, v souvislosti se zkušeností 2. světové války a některými jejími aktéry. Důležitou roli pro rozšíření tohoto pojmu a jeho významu hrála také některá beletristická díla, např. román George Orwella *1984* či *Tma o polednách* Arthura Koestlera. Podle Michaela Geyera právě tyto dvě knihy přispěly k lepší představě běžných lidí o fungování totalitních režimů, které byly založeny na neomezené moci státu, jenž využíval policii ke kontrole občanů a ideologii k ovládnutí jejich mysli.³² V praxi byl totalitarismus spojován s režimem stalinistického Sovětského svazu a nacistického Německa, stejně jako v díle Hannah Arendtové.³³

³¹ Genezi pojmu „totalitarismus“ se věnuje řada zdrojů jak zahraničních, tak i českých, proto v této práci není vzniku tohoto pojmu věnována širší pozornost. Ze zdrojů českých autorů či autorek zmiňme např. BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal, *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Dokořán, Praha 2004, s. 21–22 či ŘÍCHOVÁ, Blanka, *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Portál, Praha 2000, s. 226–227. Ze zahraničních např. SARTORI, Giovanni, *Teória demokracie*. Archa, Bratislava 1993, s. 194–195.

³² GEYER, Michael: Teorie totalitarismu a její recepce – srovnání stalinismu a nacismu. In: GEYER, Michael - FITZPATRICKOVÁ, Sheila (eds.), *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*. Academia, Praha 2012, s. 15.

Obdobně jako Geyer vyzdvihuje úlohu těchto dvou zmíněných románů i Michael Halberstam. HALBERSTAM, Michael: *Totalitarianism and the Modern Conception of Politics*. Yale University Press, New Haven 1999, s. 207.

³³ Podle G. Sartoriho jsou díla věnující se totalitarismu od autorů, kteří měli osobní zkušenost s totalitarismem (např. Arendt, Friedrich). Největší prostor v dílech o totalitarismu je proto věnován nacismu a stalinismu. Fašismus je tak brán jako systém, který nesplňuje potřebné definiční znaky pro totalitarismus. Proto, dle slov G. Sartoriho, „žádný Ital, který zažil fašismus, nikdy nenapsal vědeckou knihu, která by brala fašismus tak vážně jako totalitarismus“. SARTORI, s. 195.

O vysvětlení nacismu jako jednoho z příkladů totalitních režimů se pokusili i někteří marxističtí autoři (např. F. Neumann). Nacismus (spolu s fašismem) chápali jako poslední stadium kapitalismu, jenž narostl do takových rozměrů, které potřebovaly jiný politický režim, než je režim demokratický. Kapitalismus se pokoušel odebrat pracující třídě všechny výhody, která si vymohla, což nebylo možné v rámci demokratického režimu, a proto byl nastolen režim totalitní. GERMANI, Gino, Mass Society, Social Class, and the Emergence of Fascism. *Studies in Comparative International Development*, Vol. 3, No. 10, 1967, s. 190.

3.1 Vymezení totalitarismu – perenialisté vs. modernisté

Totalitarismus byl a stále je ve společenských vědách často studovaným fenoménem. Jeho spojení s nedemokratickými systémy vlády, ať již s nacistickým, fašistickým či komunistickým (stalinistickým) režimem bylo předmětem zájmu mnoha historiků, filosofů či politologů již během druhé světové války. Pohled na totalitarismus, stejně jako na mnoho jiných teoretických koncepcí, není u všech autorů či autorek, kteří se jím zabývají, vždy jednotný. U mnoha z nich se příčiny vzniku totalitarismu, jeho charakteristiky a znaky shodovaly či alespoň přibližovaly, u jiných se naopak v mnohém odlišovaly. Nejvýznamější rozdílnost mezi přístupy k teorii totalitarismu se vztahuje k jeho historicitě. Právě rozdílnost k historicitě totalitarismu rozděluje autory do dvou přístupů – modernistického a perenialistického.³⁴

3.1.1 Perenialistický přístup

Perenialistický přístup je založen na představě, že prvky totalitarismu můžeme najít v dávné minulosti, neboť totalitarismus je součástí lidské přirozenosti. Dva z níže uvedených představitelů perenialistického přístupu nacházeli projevy totalitarismu již v antice. Podle Karla R. Poppera můžeme prvky totalitarismu najít již myšlení a dílech Platóna.³⁵ Podle českého autora Vladimíra Čermáka je možné prvky totalitarismu nalézt v politickém systému řecké Sparty.³⁶ Projevy totalitarismu tak nejsou vlastní moderní době, ale jak tyto dva zmínění autoři uvádějí, je možné je nalézt v době antiky. Mezi perenialistické zastánce historicity totalitarismu můžeme zařadit také historika a politického filozofa Jacoba Talmona. Právě Talmon, obdobně jako zmínění autoři, nalézá prvky

³⁴ BALÍK – KUBÁT, s. 24.

³⁵ POPPER, Karl R., *Otevřená společnost a její nepřátelé I.* OIKOYMENH, Praha 1994 a POPPER, Karl R., *Otevřená společnost a její nepřátelé II.* OIKOYMENH, Praha 1994. Přestože K. R. Popper nalézá prvky totalitarismu u Platóna, ideje, ze kterých vychází moderní totalitarismus, jsou převzaty z myšlenek G. W. F. Hegela. POPPER, *Otevřená společnost a její nepřátelé II*, s. 58.

³⁶ ČERMÁK, Vladimír, *Otázka demokracie I.* Academia, Praha 1992, s. 154.

totalitarismu v minulosti, konkrétněji v době jakobínské diktatury.³⁷ Tito zastánci perenialistického přístupu k totalitarismu zastávají názor, že totalitarismus a sklon ke vzniku totalitních režimů jsou spojeny s lidskou povahou. Jeden z již uvedených autorů – Karl R. Popper, ve vztahu k historicitě a původu totalitarismu napsal tezi, podle které „[t]o, čemu dnes říkáme totalitarismus, přináleží [...] k tradici, která je stejně stará – anebo stejně mladá – jako sama naše civilizace“.³⁸ Obdobné stanovisko s důrazem na historickou návaznost zastává i český teoretik Vladimír Čermák, dle kterého je totalitarismus „historicky podmíněn do té míry, že jej lze filozoficky a sociologicky analyzovat jen v souvislosti s předchozím historickým procesem“.³⁹ Podstata totalitarismu, která je spojena s chováním jednotlivců, jejich psychikou a také se strukturou společnosti, se v průběhu historie neproměňovaly do takové míry, že by tato transformace přispěla k vytvoření nového fenoménu totalitarismu. Prvky toho, co ve 20. století označujeme jako totalitní režim či totalitní systém, můžeme najít v minulosti, přestože často používáme jinou terminologii.⁴⁰

Psychologické kořeny totalitarismu lze nalézt v dobách minulých, proto zastánci perenialistického přístupu odmítají názor, že totalitarismus je veskrze moderním fenoménem. Moderní technologie, které byly a jsou využívány totalitními režimy jsou charakteristické právě pro tyto režimy. To však neznamená, že bychom pouze pro politické systém 20. století mohli používat terminologii totalitní a pro politické systémy minulosti nikoliv. V dávné minulosti, stejně jako v té nedávné, můžeme najít totalitní systémy, ať již jde o antickou Spartu, Kalvínovu Ženevu, jakobínskou diktaturu, nacismus, fašismus či komunismus. Důležitou roli pro označení totalitní není existence moderních

---

³⁷ TALMON, Jacob, *O původu totalitní demokracie: politická teorie za Francouzské revoluce a po ní*. Sociologické nakladatelství, Praha 1998, s. 19.

³⁸ POPPER, *Otevřená společnost a její nepřátelé I*, s. 13.

³⁹ ČERMÁK, *Otázka demokracie I*, s. 113.

⁴⁰ např. diktatura, autokracie, tyranie či despotie.

technologií, ale totalitní snahy, které se objevovaly jak v minulosti, tak i v době moderní.⁴¹

Totalitní myšlení hraje důležitou roli v možnosti označení za totalitní i v teorii Edgara H. Carra. Totalitarismus dle něj existoval v minulosti a bude existovat také v budoucnosti, neboť je úzce spjat s vírou v to, že určitá „organizovaná skupina nebo instituce či církve, vláda nebo strana má speciální přístup k pravdě“.⁴²

Specificky se na totalitarismus dívá Jacob Talmon, který chápe totalitní demokracii „jako integrální součást západní tradice“.⁴³ Talmon používá termín totalitní demokracie jako protipól liberální demokracie. Rozdíly mezi těmito politickými režimy vidí především v odlišném vztahu ke svobodě a také v rozdílném chápání politiky. Zatímco liberální demokracie chápe svobodu jako určitou absenci donucení, pro totalitní demokracie je svoboda představována úsilím o dosažení kolektivních cílů. Rozdíl ve vztahu k politice tkví v přístupu těchto odlišných kategorií k omylnosti v rámci politiky. Zatímco liberální demokracie tak, jak ji známe i dnes, je založena na neustálém procesu přijímání rozhodnutí a následném odstraňování špatných rozhodnutí, tedy na jakémsi principu pokusu a omylu, totalitní demokracie přijímá rozhodnutí vydaná držiteli moci za závazná a zcela nezpochybnitelná. Navíc se totalitní demokracie dívá na chování jedince ve společnosti jako na čistě politické a není-li toto chování v souladu s rozhodnutími držitelů moci, je na místě takového jedince potrestat.⁴⁴

Perennialistický přístup je řadou mnoha modernistických zastánců historicity totalitarismu, kterým bude věnován další úsek práce, kritizován z několika důvodů. Jedním z kritiků perennialistického přístupu a zastáncem přístupu modernistického je italský společenský vědec Giovanni Sartori. Podle

---

⁴¹ ČERMÁK, *Otázka demokracie I.* s. 109–110; 154–155.

⁴² Edgar. H. Carr, cit. dle SARTORI, s. 196.

⁴³ TALMON, s. 17.

⁴⁴ Tamtéž, s. 15–16.

Sartoriho není možné definovat totalitarismus pomocí totalitního myšlení, ale jakožto politický režim. Totalitní myšlení je pouze jedním ze znaků totalitarismu a tyto dva pojmy tedy logicky nejsou shodné, neboť totalitarismus je širší pojem, obsahující i totalitní myšlení. Samotná existence totalitního myšlení tak nemusí znamenat existenci totalitního režimu.⁴⁵

Kritika perenialismu ze strany modernistických zástánců historicity totalitarismu tak poukazuje na skutečnost, že totalitní myšlení nemusí nutně vyústit ve vytvoření totalitního režimu. Dochází tak k nepřímé kritice výše zmíněných autorů (Popper, Čermák, Talmon), kteří jako totalitní označovali politické režimy v antice (Sparta), středověku (Kalvínova Ženeva) či novověku (jakobínská diktatura). Samotné totalitní myšlení tedy nelze ztotožňovat s totalitním režimem. V případě, že bychom za totalitní považovali všechny systémy, kde by se u vládnoucí elity uplatňovalo totalitní myšlení, došlo by k rozmělnění termínu „totalitarismus“ či „totalitní režim“. Tyto termíny bychom za tohoto předpokladu mohli používat pro označení velkého množství politických systémů, které se vzájemně výrazně odlišují a velmi složitě bychom určovali společné charakteristiky takovýchto systému. Jedinou společnou charakteristikou by tak zůstalo pouze „totalitní myšlení“, což je široký termín, a využití pouze této jediné charakteristiky není pro teorii totalitarismu dostatečnou oporou.

3.1.2 Modernistický přístup

Zastánci modernistického přístupu k historicitě totalitarismu uznávají důležitost totalitního myšlení, to však dle nich není pro existenci totalitního režimu dostačující. Roli hraje hned několik dalších faktorů. Jedním z těchto faktorů jsou technické překážky, které v minulosti zabraňovaly tomu, aby vládnoucí panovník či elita mohli aplikovat totalitní snahy v praxi. Příchod moderní doby, kdy obzvláště 20. století bylo vhodnou dobou z hlediska technické úrovně, hraje důležitou roli pro aplikování totalitních myšlenek. Právě pomocí různých

---

⁴⁵ SARTORI, s. 196.

technických prostředků mohou totalitní režimy ovládat a kontrolovat téměř všechny členy společnosti. Dalším faktorem, který hrál důležitou roli pro vznik totalitních režimů, byly změny společenské struktury, které se odehrály během přechodu z tradiční do moderní společnosti. Kromě totalitního myšlení tak dle modernistických autorů a autorek hrají důležitou roli důsledky moderní doby, mezi které patří jak již zmíněné technické prostředky, tak také vznik masové společnosti či masová kultura. Mezi tyto autory můžeme zařadit kromě Hannah Arendtové také celou řadu jiných společenských vědců, např. již zmíněného Giovanni Sartoriho, dále také Carla J. Friedricha, Zbigniewa Brzezinského či Raymonda Arona.

V krátké charakteristice totalitarismu jednotlivých autorů začneme teorií Carla J. Friedricha a Zbigniewa Brzezinského. Tito autoři jsou řazeni mezi zastánce modernistického pojetí totalitarismu, neboť totalitarismus považují za nový fenomén. Přestože již v minulosti existovaly některé systémy, které s totalitarismem moderní doby měly určitou podobnost, nelze je označit jako totalitní. Sami ve své knize uvádějí, že „[t]otalitní diktatura [...] je adaptování autokracie na industriální společnost dvacátého století“.⁴⁶ Ačkoliv tedy mezi diktaturami a autokraciemi minulosti a moderním totalitarismem existují určité podobnosti, totalitní diktatura moderní doby je dle těchto autorů případem *sui generis* hned z několika důvodů. Předně je dle jejich názoru základem totalitarismu kontrola každodenního života občanů v moderní společnosti. K této kontrole je potřeba řada nástrojů, které jsou spjaty s moderní dobou. Snahou totalitní diktatury je kontrola nejen každodenní činnosti lidí, ale také kontrola jejich postojů, názorů a myšlenek. Přestože se mnohé režimy v minulosti snažily o totální kontrolu společnosti, této kontroly bylo možné dosáhnout až v moderní době v souvislosti s nástupem moderních technologických prostředků.⁴⁷

---

⁴⁶ V originále: „Totalitarian dictatorship [...] is the adaptation of autocracy to twentieth-century industrial society“. FRIEDRICH, Carl Joachim – BRZEZINSKI, Zbigniew, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Frederick A. Praeger, New York 1962, s. 15.

⁴⁷ Tamtéž, s. 15–24.

Friedrich a Brzezinski pro svou teorii totalitní diktatury a autoritářství vytvořili sadu šesti základních znaků totalitarismu, která je často citována, zpochybňována a vyvracována.⁴⁸ Přestože je tato sada znaků často kritizována, slouží k jasnému představení základních charakteristik totalitarismu, což můžeme u těchto autorů kvitovat, vzhledem ke skutečnosti, že někteří jiní teoretici nepředstavují základní znaky totalitarismu nebo jeho přesnou charakteristiku. Podle Friedricha a Brzezinského mezi tyto znaky totalitarismu patří (1) oficiální ideologie; (2) jedna strana vedená jedním vůdcem; (3) systém teroru, který vykonává policie; (4) monopol na prostředky masové komunikace; (5) monopol na kontrolu ozbrojené moci a jako poslední bod uvádějí (6) centrálně řízenou ekonomiku.⁴⁹ Autoři této definice totalitarismu byli některými kritizováni z toho důvodu, že se jejich definice totalitarismu vztahuje k charakteristice sovětského režimu po 2. světové válce a byla využívána pro ideologické potřeby „Západu“.⁵⁰ Některé znaky, které jsou dávány totalitarismu, nejsou vlastní pouze jemu a můžeme je najít i u demokratických režimů. Nejvíce kritizovaným znakem je monopol na kontrolu ozbrojené moci, neboť tato charakteristika je jedním ze znaků moderního státu a můžeme ji nalézt u demokratických i nedemokratických režimů. Pokud by stát neměl monopol na kontrolu ozbrojené moci, je pro jeho označení možné použít terminologii z mezinárodních vztahů jako např. *failing*, *failed* nebo *collapsed state*, která se vztahuje k vnitřní slabosti státu.⁵¹ Dalším kritizovaným znakem je šestý bod, tedy centrálně řízená ekonomika. Tento znak autoři přidali jako poslední a podle některých jejich kritiků, to bylo z toho důvodu, aby se charakteristika totalitarismu vztahovala přímo na Sovětský svaz, úhlavního nepřítele Spojených států v době bipolárního konfliktu.⁵²

Oba autoři si již při psaní své knihy uvědomovali, že dvě posledně uvedené charakteristické znaky totalitarismu lze nalézt i u demokratických režimů. Tato

⁴⁸ ŘÍCHOVÁ, s. 228 – 230; BALÍK – KUBÁT, s. 37.

⁴⁹ FRIEDRICH – BRZEZINSKI, s. 22–23.

⁵⁰ ŘÍCHOVÁ, s. 228–230.

⁵¹ PIKNEROVÁ, Linda, Deviantní podoby státnosti – příklad kvazi států. In: CABADA, Ladislav (ed.), *Acta FF ZČU. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2009*, s. 266.

⁵² ŘÍCHOVÁ, s. 235.

skutečnost však nikterak neodporuje tomu, že by tyto znaky musely být vlastní pouze totalitním režimům. Za totalitní režim nelze označit ten, který splňuje pouze některý ze znaků, ale ten, který splňuje i ostatní kritéria.⁵³

Dalším z významných představitelů modernistického přístupu k teorii totalitarismu je již výše zmíněný Giovanni Sartori. Tento autor se zabýval používáním termínu „totalitarismus“, který je velmi často nepřesně používán a chápán. Důvodem tohoto nepřesného používání je skutečnost, že různí autoři tento pojem používají pro označení mnoha systémů a režimů, aniž by brali v potaz čas a prostor jejich existence. Sartori proto navrhuje, aby se termín totalitarismus používal jako veskrze „nový, současný fenomén“.⁵⁴ Termín totalitarismus by tedy měl být používán pro označování moderních režimů, zatímco termín „totalitní“ pro režimy historické. Toto rozdělení na moderní a historické Sartori přesně neurčuje, avšak z jeho textu můžeme moderní režimy chápat jako režimy, které se objevily až ve 20. století. Tuto domněnku potvrzuje citát z jeho knihy *Teória demokracie*, ve které píše, že „Hobbesův Leviathan je pouze dětským strašákem v porovnání s Orwellovým a tyranie minulosti jsou nevinné a neškodné v porovnání s tím, čím jsou anebo čím se mohou stát totalitární diktátorské režimy“.⁵⁵

Obdobně jako Friedrich a Brzezinski i Sartori věnuje pozornost moderním technologiím, které hrají velmi důležitou roli pro moderní totalitní režimy ve snaze ovládnout společnost. Tyto technologie umožnily režimům lépe a efektivněji pronikat do soukromí jednotlivců, za příklad můžeme uvést masová média, např. televize či rádio. Technologie přispěly k tomu, že byly odstraněny hranice mezi státem a občanem. Totalitní stát ovládající masovou komunikaci tak může působit přímo na jedince.⁵⁶ Ve zdůrazňování důležitosti ovládat prostředky

---

⁵³ FRIEDRICH – BRZEZINSKI, s. 21.

⁵⁴ SARTORI, s. 198.

⁵⁵ Tamtéž, s. 199.

⁵⁶ Tamtéž, s. 198.

masové komunikace pro totalitní režim se Sartori shoduje s Friedrichem a Brzezinským.

Podobně se Sartori shoduje i ve zdůrazňování významu jednotné ideologie pro totalitní režimy. Dle Sartoriho je totalitní ideologie určitou formou politického náboženství, protože podobně jako náboženství má i totalitní ideologie „všeobjímající obsah“.⁵⁷ Cílem totalitní ideologie, kterou uplatňují totalitní režimy, není jako u jiných nedemokratických režimů pouze přispět k přetvoření politických institucí, ale tento cíl je mnohem širší a obsáhlejší. Cílem totiž je přetvořit samotný charakter společnosti a jednotlivců. Z toho důvodu chápe totalitní ideologii jako politické náboženství. Tuto myšlenku potvrzuje charakteristika totalitarismu, dle které tento termín „označuje uvěznění celé společnosti v rámci státu, všepřonikající politické ovládnutí všeho, včetně mimopolitického života člověka“.⁵⁸

Další charakteristikou totalitarismu, kterou Sartori sdílí i s ostatními teoretiky, ať již primordialisty či modernisty je přítomnost teroru. Teror však dle Sartoriho není u totalitních režimů prvkem stálým, ale je prvkem proměnlivým, neboť vstupuje do popředí pouze v určité době a za určitých okolností. Příkladem, kdy teror vstupuje do popředí, je doba, kdy se totalitní vůdce či skupina snaží chopit moci a svoji moc zajistit, k čemuž používají velmi často teror namířený jak proti opozici (je-li vůbec ještě nějaká), tak také proti obyvatelstvu, které zastrašují. Podle Sartoriho tedy po uchopení moci vůdcem či skupinou nemusí být totalitní režim charakterizován terorem, jehož používání je podmíněno okolnostmi a časem.⁵⁹

Jedním z řady autorů, který se také zabýval totalitarismem, byl i Raymond Aron. Obdobně jako již výše zmínění, vytvořil i Aron určitou sadu charakteristických znaků, které můžeme připsat totalitarismu. Jedním z nich je

---

⁵⁷ SARTORI, s. 199.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, s. 200.

monopol jedné strany na moc. Tato strana, jež má monopol na politickou činnost, tedy moc, se řídí všeprostopující ideologií, která se stává „oficiální státní pravdou“.⁶⁰ Skutečnost, že prakticky veškerá činnost ve státě je podřízena ideologii, přispívá k tomu, že všechny chyby, které se objeví, jsou chybami ideologickými, které je nutné trestat, k čemuž je využíván teror. Aron se ve své charakteristice totalitních režimů shoduje i v monopolu, který tyto režimy mají na prostředky přesvědčování, tedy masové komunikace a také monopolu na prostředky násilí. Monopol má totalitní režim na téměř všechny aktivity v profesní a ekonomické oblasti. Přestože Aron uvedl několik znaků charakterizujících totalitarismus, za základní považuje ideologický teror nebo monopol strany. Dle něj je však fenomén totalitarismu „dokonalý, když jsou všechny tyto prvky spojeny a plně uskutečněny“.⁶¹

Sám Aron však uvádí, že monopol jedné strany na politickou činnost nemusí nutně vést k tomu, že se z určitého režimu stane režim totalitní. Přestože tedy toto není pravidlem, zdůrazňuje, že režim jedné strany má v sobě obsaženo „nebezpečí totalitního vývoje“.⁶² Příkladem země, která sice byla režimem jedné strany, ale která nebyla totalitní, je dle Arona fašistická Itálie. Jinak tomu bylo u nacistického Německa a stalinistického Sovětského svazu, jakožto příkladů totalitních režimů. Dle Arona se tyto režimy „nestaly totalitními nějakým postupným vývojem, ale v důsledku původního záměru, snahy od základů přeměnit existující řád podle nějaké ideologie. Revoluční strany, které dospěly k totalitarismu, mají společné rysy: rozsah ambicí, radikalismus postojů a extremismus prostředků“.⁶³

Svou charakteristiku totalitarismu odvozuje Aron od pozorování fungování sovětského režimu, kdy tento režim všechny výše uvedené charakteristiky

---

⁶⁰ ARON, Raymond, *Demokracie a totalitarismus*. Atlantis, Brno 1993, s. 158.

⁶¹ Tamtéž, s. 158.

⁶² Tamtéž, s. 159.

⁶³ Tamtéž.

splňoval poprvé mezi lety 1934 a 1938 a podruhé mezi roky 1948 a 1952.⁶⁴ Historickou podmíněnost totalitních režimů najdeme i v díle Hannah Arendtové, o čemž však bude pojednávat jiná část práce.

3.1.3 Podobnosti a rozdílnosti přístupů

Z výše představených konceptů totalitarismu několika vybraných autorů vyplývá mnoho podobností v přístupech jak u jednotlivých autorů, tak i u perenialistického či modernistického pojetí. Z uvedených jednotlivých charakteristik totalitarismu je zřejmé, že nejcharakterističtějším prvkem, který podle modernistů odlišuje totalitarismus od nedemokratických forem vlády minulosti je používání moderních technologií, které umožňují to, o co se totalitní režimy minulosti neúspěšně pokoušely, tedy naprostou kontrolu společnosti a jednotlivých občanů.

Jiné charakteristické znaky moderního totalitarismu, jako například jednotná ideologie prostupující celou společností, byly vynálezem moderních technologií, které umožnily vznik prostředků masové komunikace, o mnoho lépe aplikovány na celou společnost. Přestože, jak již bylo napsáno výše, je pro oba přístupy k historicitě totalitarismu důležité totalitní myšlení, kterým se vyznačuje vůdce či určitá skupina, právě v moderní době je možné toto totalitní myšlení uvést do praxe a zcela ovládnout společnost.

Dalším charakteristickým znakem totalitarismu, na kterém se shodnou jak zastánci perenialistického, tak i modernistického pojetí totalitarismu je teror. Používání teroru je možné nalézt u starověkých, středověkých i moderních nedemokratických režimů. Rozdíl však je v tom, že režimy moderní doby je teror používán v masovém měřítku. Nedemokratické režimy právě až v moderní době získaly takové prostředky, které jim umožnily zaměřit teror na všechny členy společnosti, což v režimech minulosti neplatilo vždy, neboť bylo možné před dosahem státní moci uniknout či se jí různými způsoby vyhnout. V moderních

---

⁶⁴ ARON, s. 158.

režimech je prakticky jedinou možností, jak před chapadly totalitního státu uniknout, emigrovat ze země, čemuž samotné totalitní režimy mnohdy brání.

Na tomto místě je dobré si shrnout základní charakteristiky, na kterých se shodnou teoretici totalitarismu bez ohledu na jeho historicitu. Předně za základní znak totalitarismu je považována existence jediné všeprostupující ideologie. Dalším znakem, který charakterizuje totalitarismus, je existence určité skupiny, jež drží v rukou monopol na moc opíraje se o ideologii, kterou zastupuje. Jedním ze znaků je také používání teroru, přestože tento znak je podle některých (např. Sartori) znakem přechodným. Dalším znakem, již několikrát zmiňovaným, je totalitní myšlení, tedy snaha vládnoucí skupiny podřídit si veškerou aktivitu v celé společnosti a ovládat jednotlivé členy společnosti.

Rozdíly mezi perenialistickým a modernistickým přístupem tedy můžeme najít ve zdůrazňování některých znaků, které dosáhly svého zamýšleného efektu až v moderní době v souvislosti s existencí nezbytných technologických prostředků, které tato doba nabízí. Samotná existence technologických prostředků však není nutně příčinou toho, že se objevil totalitarismus. Technologické prostředky totiž mohla používat i demokratická opozice, proto je v souvislosti s technologickou podmíněností vzniku totalitarismu nutné připomenout několikrát zmiňovaný monopol na tyto technologické prostředky.

Hannah Arendtová, již je tato diplomová práce věnována, však kromě již uvedených znaků totalitarismu, klade důraz také na přechod z tradiční do moderní společnosti a na důsledky, které tento přechod přinesl a které velmi výrazně ovlivnily vznik totalitních režimů dvacátého století, především nacistického Německa a stalinistického Sovětského svazu. Právě této autorce a jejím myšlenkám ve vztahu k příčinám a předpokladům totalitarismu bude věnována následující část práce.

4 TEORIE TOTALITARISMU HANNAH ARENDTOVÉ

V teorii totalitarismu Hannah Arendtové můžeme najít mnoho charakteristik, které má společné s některými jinými autory. Není to příliš velkým překvapením vzhledem k době, kdy své dílo *Původ totalitarismu* psala a vydala. Stejně tak měla podobné intelektuální kořeny s jinými autory, kteří se totalitarismu taktéž věnovali. Milan Znoj a Jiří Koubek řadí Hannah Arendtovou v typologii teorie totalitarismu do skupiny, která je založena na filozofických teoriích. Dalšími skupinami jsou historické teorie totalitarismu, které jsou zastupovány např. Françoisem Furetem či Ernstem Noltem a teorie totalitarismu utvořená v politologii (politické vědě), kterou reprezentují C. J. Friedrich a Z. Brzezinski. Spolu s Arendtovou řadí Znoj s Koubkem do skupiny filozofických teorií totalitarismu i Karla R. Poppera. Jak Arendtová, tak Popper ve své práci vztahující se k totalitarismu či totalitním vládám čerpají ze západní filozofické tradice a jejího dědictví. Impulsem pro vznik této historické západní tradice byl dle Arendtové objev občanských ctností a polis. Právě moderní totalitarismus podle Poppera i Arendtové ohrožuje filozofickou tradici a dědictví, které má kořeny již v antice.⁶⁵

Hannah Arendtovou řadí Michael Geyer mezi „teoretiky totalitarismu první vlny“ stejně jako např. Carla J. Friedricha, jehož teze (spolu s myšlenkami Z. Brzezinského) byly představeny v jiné kapitole této práce. Velkým kladem díla Arendtové je dle Geyera skutečnost, že Arendtová usilovala o komplexní výklad fenoménu totalitarismu.⁶⁶ Dílo Arendtové si dle něj udrželo největší vliv, přestože, dle jeho názoru, „její texty nejsou ani informačně bohaté, ani intelektuálně provokativní“.⁶⁷ Za velký přínos u Arendtové shledává její názor na

---

⁶⁵ ZNOJ, Milan – KOUBEK, Jiří, Totalitarismus a posttotalitarismus v Čechách. *Soudobé dějiny* XVI/4, 2009, s. 726.

⁶⁶ GEYER, s. 16.

⁶⁷ Tamtéž, s. 42.

příliš rychlý vývoj ve společnostech (v Německu a Rusku), který v sobě obsahoval potenciální sebeustrukturaci.⁶⁸

Podle Geyera řada historiků a jiných společenských vědců kritizovala a kritizuje totalitární model, protože je založen na předpokladu „jednotlivého výkonného státu, který dogmaticky prosazuje všeprostupující ideologii – vůbec neodráží, a už vůbec nevysvětluje historickou realitu. Vnímali jej spíše jako zcela nedostatečný mechanický model vytvořený politology, kteří se jej následně snažili historikům podstrčit“.⁶⁹ Tato výtka však nepatří Arendtové, která vytvořila historickou a politicko-filosofickou analýzu totalitarismu.

Na tomto místě je velmi vhodné osvětlit samotný vznik díla *Původ totalitarismu*. Myšlenky na napsání knihy, ze které se později stal *Původ totalitarismu*, se u Arendtové dle Elisabeth Young-Bruehl[ové] objevily již v roce 1941, kdy v New Yorku začala přispívat do časopis *Aufbau*. Jak již bylo zmíněno v jiné kapitole této práce, v této době psala články věnující se možnému vytvoření židovské armády. Po napsání několika textů s touto tematikou se rozhodla věnovat se popisu role židů v Evropě v moderní době. Právě v této době vznikly myšlenky, které se později staly součástí knihy *Původ totalitarismu* věnující se antisemitismu, což bylo navíc umocněno tím, že se objevily zprávy o existenci koncentračních a vyhlazovacích táborů.⁷⁰

V letech 1943–1946 napsala první dvě části pozdější knihy, věnující se antisemitismu a imperialismu. Tyto texty nesly na začátku tvorby označení *The Elements of Shame: Antisemitism–Imperialism–Racism*, po jejich dokončení získal celý text název *The Origins of Totalitarianism*.⁷¹ Až poté napsala

---

⁶⁸ GEYER, s. 43.

⁶⁹ Tamtéž, s. 20.

⁷⁰ YOUNG-BRUEHL, Elisabeth, *Why Arendt Matters*. Yale University Press, New Haven, London 2006, s. 36.

⁷¹ Přestože má kniha v originále název *The Origins of Totalitarianism*, tedy Původy totalitarismu, český překlad používá jednotné číslo, tedy *Původ totalitarismu*, což je vzhledem ke struktuře samotné knihy poněkud nepřesné.

Arendtová třetí část knihy, věnující se totalitarismu, který je spojen s dvěma předchozími fenomény.⁷²

Tato skutečnost přispěla k určité nekonzistenci celého díla. Kapitoly věnující se antisemitismu a imperialismu měly být doplněny třetí částí, která se měla věnovat rasovému imperialismu. Svůj plán však Arendtová změnila pod vlivem historických událostí, především medializace koncentračních a vyhlazovacích táborů nacistického Německa a existence táborů Gulagu v Sovětském svazu. Třetí část proto, dle Vollnhalse obsahově příliš nenavazuje na první dvě. Jednotlivé kapitoly jsou tvořeny eseji, které byly publikovány již před vydáním knihy. Také z toho důvodu jsou jednotlivé podkapitoly vnitřně soudržné, dle Vollnhalse však „jako volně spojené podkapitoly nevytvářejí přísně logickou argumentační linii a postrádají teoretickou koherenci“.⁷³

4.1 Počátky totalitarismu

Při otázce, jaký je vliv Hannah Arendtové na teorii totalitarismu, můžeme dostat mnoho rozdílných a často rozporuplných odpovědí, vždy odvislých od toho, jakého autora věnujícího se totalitarismu či osobnosti Arendtové si vybereme jako zdroj informací. Nechme však „promluvit“ samotnou Hannah Arendtovou, která se v rozhovoru s Günterem Gausem v otázce na vliv jejího díla vyjádřila takto: „Ptáte se mě na vliv mého díla. To je – smím-li být ironická – typicky mužská otázka. Muži vždycky strašně rádi chtějí mít vliv, já se na to ale dívám spíš zvnějšku. Já že bych měla mít nějaký vliv? Ne, já chci porozumět. A pokud i druzí pochopí ve stejném smyslu to, co jsem pochopila já – to je pro mne uspokojení, něco jako pocit domova“.⁷⁴

⁷² YOUNG-BRUEHL, s. 37. V dataci, kdy byly napsány první dvě části, se někteří autoři liší. Např. Vollnhals uvádí, že k jejich napsání došlo mezi roky 1944 až 1948, což se liší od datace, kterou uvádí Young-Bruehl[ová]. VOLLNHALS, Clemens, Pojem totalitarismu v proměnách dvacátého století. In: *Soudobé dějiny* XVI/4, 2009, s. 633.

⁷³ VOLLNHALS, s. 633.

⁷⁴ ARENDTOVÁ, *Podstatné je pro mě porozumět*.

Již v předmluvě *Původu totalitarismu* si Arendtová klade otázky: „Co se to stalo? Proč se to stalo? Jak se to mohlo stát?“⁷⁵ A právě na tyto otázky se snaží svou knihou odpovědět. Arendtová se zaměřuje na analýzu událostí, které jsou nové a mají velký dopad na moderní společnost Západu. Toto činí proto, aby ona sama, spolu s čtenáři své knihy, pochopila fenomény spojené s moderní dobou a mohla odpovědět na výše zmíněné otázky.

Totalitarismus, jakožto fenomén 20. století, má obdobně jako další společenské jevy, svůj určitý původ a jeho počátky či zrod sahají do minulosti. Hannah Arendtová ve své knize představuje určité jevy či prvky historie, které dle ní je možné přiřadit ke zdrojům či předchůdcům totalitarismu, nikoli však k příčinám. Těmito zdroji jsou moderní antisemitismus a imperialismus. Jak uvádí Clemens Vollnhals, nejčastěji citovanou pasáží knihy je kapitola *Ideologie a teror: nová forma vládnutí*, která je součástí třetí části práce věnující se totalitarismu. Dvě předchozí části práce věnující se antisemitismu a imperialismu, které jsou velmi historické a také popisné jsou spíše na okraji zájmu společenských vědců nebo publicistů.⁷⁶ Přestože tedy části knihy věnující se antisemitismu a imperialismu nezískaly takovou pozornost jako část knihy vztahující se k totalitarismu, jsou z pohledu autora této diplomové práce velmi důležité a pro osvětlení přístupu Arendtové k fenoménu totalitarismu je nezbytné, alespoň v krátkosti, je představit.

4.1.1 Antisemitismus

První část knihy věnující se antisemitismu je ve své analýze časově a prostorově omezena. Arendtová se věnuje především historii židů ve střední a západní Evropě „od časů dvorních Židů do Dreyfusovy aféry“.⁷⁷ Nárůst moderního antisemitismu dává do souvztáhnosti s poklesem tradičního nacionalismu. Důkazem takto provázaného vztahu je skutečnost, že právě v době, kdy se systém národních států v Evropě rozpadl, s čímž souviselo zhroucení mocenské

⁷⁵ ARENDTOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu I-III*. OIKOYMENH, Praha 1996, s. 29.

⁷⁶ VOLLNHALS, s. 634.

⁷⁷ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 19.

rovnováhy, tak právě v této době dosáhl moderní antisemitismus svého vrcholu. Tento fakt dle ní potvrzuje i skutečnost, že nacistické hnutí pohrdalo nacionalismem a malostí národního státu a samo sebe považovalo za univerzální hnutí s internacionální působností. Jedny z prvních antisemitských stran, které vznikaly na konci 19. století, se neustavovaly na národní bázi, ale naopak působily na mezinárodní úrovni.⁷⁸

Zajímavé je tvrzení Arendtové, že antisemitismus se neobjevoval v době, kdy by židé byli v nejdůležitějších funkcích, a tudíž by se mohli snadno stát terčem nenávisti, ale naopak dle ní „[a]ntisemitismus dosáhl svého vrcholu tehdy, když Židé [...] ztratili své veřejné funkce, svůj vliv a když jim nezůstalo nic jiného než jejich bohatství“.⁷⁹ Toto souviselo s tím, že v rukou židů zůstalo ekonomické bohatství, avšak ztratili moc. Určitou lidskou přirozeností je, že se lidé obávají či tolerují moc, která je mocí skutečnou, avšak ty, kteří mají bohatství a nemají moc, nenávidí. To se stalo v případě židů.⁸⁰

Zatímco v době feudalismu měli židé určitá privilegia a na druhé straně také určitá omezení, rozpad feudálního řádu přinesl (krom jiného) pojetí rovnosti, které zapříčinilo, že židé přišli o svá privilegia a zvláštní práva a svobody, ale také byli zbaveni mnohých omezení. Rovnost měla být rozvíjena „státní mašinerií“, která také měla hájit zájmy národa. K tomu, aby tato „státní mašinerie“ mohla vládnout, potřebovala finance. Proto bylo využíváno židů, neboť právě oni měli zkušenosti z půjčování peněz a měli velmi dobré kontakty mezi evropskou šlechtou. Díky tomu, že měli takové postavení, se s židy i nadále zacházelo jako se samostatnou skupinou, která se nestala součástí žádné ze vznikajících tříd a byli tak do jisté míry vyděleni mimo společnost.⁸¹

⁷⁸ ARENDOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 51–52.

⁷⁹ Tamtéž, s. 53. Příkladem, který dle ní toto dokládá, je skutečnost, že Dreyfusova aféra vypukla až tehdy, když židé ve Francii opustili významné funkce.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž, s. 61–62.

4.1.2 Imperialismus

Ve druhé části knihy *Původ totalitarismu* se Arendtová věnuje imperialismu. V této části se zabývá analýzou imperialismu a důsledkům, které tento fenomén měl na vznik a formování totalitních hnutí a režimů. Dle ní přispěl imperialismus ke vzniku totalitarismu především prostřednictvím dvou „vynálezů“. Prvním bylo upevnění rasové ideologie, která se stala mnohdy nezpochybňovanou součástí evropské imperiální politiky. Druhým příspěvkem ke vzniku totalitních hnutí a režimů byl vliv imperialismu na rozpad systému národních států v Evropě.⁸²

Obdobně jako určuje časové vymezení u antisemitismu, činí tak Arendtová i u imperialismu. Dle ní fenomén imperialismu „nezačal svou politiku expanze pro expanzi dříve než kolem roku 1884“.⁸³ Samotný imperialismus chápe jako následovníka kolonialismu, přičemž u vzniku imperialismu stál určitý nesoulad mezi ekonomickým a průmyslovým rozvojem a systémem národních států, který se objevil v závěru 19. století, přesněji v jeho poslední třetině.⁸⁴ Podle Arendtové právě období od roku 1884 do počátku 1. světové války trvající třicet let bylo obdobím, kdy se začaly vytvářet některé rysy, které se později objevily v souvislosti s totalitarismem 20. století.⁸⁵

Neodmyslitelnou součástí imperialismu je expanze jakožto nejvyšší cíl politiky. Právě expanze byla nutná a potřebná pro vládnoucí třídy kapitalistů, které byly nespokojeny s omezeními, vytvářenými národním státem. Expanze se tak stala zákonitou nutností růstu. Problém však nastal, když bylo jasné, že na rozdíl od ekonomického systému nelze systém politický neustále rozšiřovat a že tento politický systém má někde své hranice.⁸⁶

Expanze imperialismu souvisela se skutečností, že v rámci evropských států došlo k velké akumulaci finančních prostředků vhodných pro investování, jež však neměly, díky omezením, která přinášel národní stát, své dostatečné využití.

---

⁸² SWIFT, s. 77.

⁸³ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 21.

⁸⁴ Tamtéž, s. 21.

⁸⁵ Tamtéž, s. 201.

⁸⁶ Tamtéž, s. 204 – 205.

Držitelé těchto finančních prostředků však potřebovali jejich lepší uplatnění, aby jim tyto prostředky přinášely další zisky, což bylo jejich smyslem. Logickým důsledkem tedy bylo, že tyto prostředky byly „vyváženy“ mimo evropské státy, tedy do kolonií, kde byly investovány za účelem zvyšování zisků. Úsilí zajistit státu přístup k surovinám pomocí kolonií bylo založeno na přesvědčení, že „anexe a expanze přivodí spásu národa“.⁸⁷ Do tohoto systému byli zpočátku zapojeni podle Arendtové také židovští finančníci, jejichž služeb bylo využíváno, neboť poskytovali půjčky s mezinárodní zárukou.⁸⁸

Takovýto „vývoz peněz“ byl však zanedlouho následován „vývozem vládní moci“, neboť právě vládní moc byla potřebná k tomu, aby dohlížela na investice v koloniích. Tento vývoz státní moci přispěl k tomu, že nástroje využívající násilí v rámci národního státu, tedy armáda a policie, které byly řízeny národními institucemi, byly „povýšeny do postavení reprezentantů národa v necivilizovaných či nerozvinutých zemích“.⁸⁹ Členové organizací, které v těchto kolonizovaných zemích vykonávaly násilí, se zanedlouho stali členy nové třídy, která, přestože nepůsobila v národních státech, velmi výrazně promlouvala do jejich vnitřního fungování.⁹⁰

Princip expanze pro expanzi, který je založen na akumulaci kapitálu a také na akumulaci moci, zabraňuje podle Arendtové vytváření nových politických celků. Důsledek neomezené expanze je takový, že přispívá k zničení doposud existujících společností, tedy jak společností v koloniích, tak také společností národních států – kolonizátorů. Příčina takového efektu je vcelku zřejmá. Zatímco každý politický útvar usiluje o dosažení stability, politika expanze pro expanzi je založena na neustálém pohybu, který tuto stabilitu rozrušuje a ničí.⁹¹

Arendtová v souvislosti s důsledkem imperialismu využívá myšlenky Cecila Rhodese, který si povšiml, „že lidský úděl a meze dané zeměkouli byly

⁸⁷ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 213.

⁸⁸ Tamtéž, s. 216.

⁸⁹ Tamtéž, s. 218.

⁹⁰ Tamtéž, s. 218–219.

⁹¹ Tamtéž, s. 219.

vážnou překážkou procesu, který nebylo možné zastavit a stabilizovat, a proto mohl jen spustit sérii ničivých katastrof, jakmile jednou dosáhl daných mezí“.⁹²

Do úzkého vztahu dává Arendtová rasismus a imperialismus. V druhé části knihy věnované imperialismu, uvádí myšlenku, že „[i]mperialismus by si byl vynutil vymyšlení rasismu jako možného ‚vysvětlení‘ i omluvy svých činů, i kdyby žádné rasové myšlení v civilizovaném světě nikdy neexistovalo“.⁹³ Imperialismus dle ní byl založen na dvou „nástrojích“ organizování a ovládnutí kolonizovaných. Jedním z těchto „nástrojů“ byla rasa, která sloužila k politickému organizování kolonizovaných společností, a druhým „nástrojem“ byrokracie, sloužící k jejich ovládnutí. V kolonizovaných zemích tak byrokracie nahrazovala vládu a rasa národ. Oba tyto nástroje byly objeveny v Africe,⁹⁴ přičemž rasa dle ní „byla náhražkou za vysvětlení lidských tvorů, jimž žádný Evropan či civilizovaný člověk nedovedl porozumět“.⁹⁵ Vzhledem k tomu, že kolonizovaní, především ti z afrických kolonií, postrádali lidský charakter a byli tedy tzv. přírodními bytostmi, nechápali Evropané, kteří je masakrovali, své počínání jako vraždění.⁹⁶

V souvislosti s byrokracií uvádí Arendtová, že je spojena s panováním „Nikoho“, tedy té státní formy, „která se nikoli náhodou dostává k vládě v posledním stadiu vývoje národního státu, tj. vývoje, na jehož počátku stála absolutistická monarchie osvíceného despotismu. Panství ‚Nikoho‘ je tak málo bez-vládím, že se z něj za jistých okolností může vyklubat dokonce jedna z nejkrutějších a nejtyranštějších forem vlády“.⁹⁷ Byrokratickou vládu, která panovala v koloniích, dává tedy Arendtová do souvislosti s totalitarismem 20. století.

⁹² ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 227.

⁹³ Tamtéž, s. 277.

⁹⁴ Přestože dle Arendtové byly tyto nástroje objeveny v Africe, uvádí i jednu ne-africkou zemi. Zatímco rasa jako nástroj imperialistické vlády byla „objevena“ v Africe, byrokracie byla zavedena v Alžírsku, Egyptě a Indii. ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 306.

⁹⁵ Tamtéž, s. 278.

⁹⁶ Tamtéž, s. 287.

⁹⁷ ARENDTOVÁ, *Vita activa*, s. 54–55.

Ve vztahu k imperialismu přichází Arendtová s pojmem kontinentální imperialismus. Tento typ imperialismu je charakteristický pro národy střední a východní Evropy. Tyto národy měly velmi malou možnost získat zámořské kolonie, a proto se rozhodly svou expanzi provést v Evropě, neboť obdobně jako jiné významné národy věřily v to, že mají právo na expanzi. Rozdíl mezi koloniálním a kontinentálním imperialismem byl v tom, že kontinentální imperialismus nedělal rozdíly mezi metodami, které používal v „mateřském státě“ a v kolonii. K tomu, aby se všechny důsledky kolonialismu projevíly i v „mateřském státě“ nebylo zapotřebí bumerangového efektu.⁹⁸ Bumerangový efekt v pojetí Arendtové znamená přenášení násilí, které je praktikováno ve vztahu ke kolonizovaným na území „mateřské země“. Páchané zločiny nejsou činnostmi konkrétních lidí, ale spíše neosobní byrokracie, která v koloniích vládne. Toto všechno vedlo k vytvoření nejhroživější formy panství. Tato forma panství je postavena na byrokracii nebo na nadvládě „složitého systému úřadů, ve kterých nikdo, ani jednotlivec nebo nejlepší, ani několik nebo mnoho, nemůže být považován za odpovědného – jedná se o panství, které by bylo správné nazývat vládou Nikoho“.⁹⁹

Vztahu imperialismu a totalitarismu se věnuje také Rio Preisner. Preisner obdobně jako Arendtová poukazuje na vzájemnou propojenost imperialismu druhé poloviny 19. století, který dle něj přerostl v totalitarismus 20. století. Totalitarismus zopakoval „dráhu výbojů“ koloniálního imperialismu, přičemž nakonec tuto „dráhu výbojů“ přinesl i do tzv. mateřské země totalitarismu. Neplatilo to však pro všechny země. Například britský imperialismus nepřerostl v totalitarismus díky tomu, že britské impérium bylo postupně dekolonizováno.¹⁰⁰

Druhou část knihy věnující se imperialismu považuje v díle Arendtové za stěžejní Margaret Canovan[ová]. Právě v této části Arendtová představuje některé často opomíjené důvody, které přispěly ke vzniku totalitních hnutí a následně totalitní režimů. Na imperialismus upozornila jako na předchůdce

⁹⁸ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 326.

⁹⁹ ARENDTOVÁ, Hannah, *O násilí*. OIKOYMENH, Praha 2011, s. 31.

¹⁰⁰ PREISNER, Rio, *Kritika totalitarismu*. Rozmluvy, Londýn 1984, s. 74.

totalitarismů 20. století.¹⁰¹ Obdobně se k této části knihy staví Patricia Owens[ová], podle které Arendtová významně přispěla k tomu, že hrůzy spojené s totalitarismem, válkou a holocaustem dala do souvislosti s imperialismem a jeho vlivem na dění v evropských zemích.¹⁰² Arendtová tak upozornila na podobnost mezi imperialismem (imperiální válkou) a totalitarismem (totalitní válkou). Podobnost je v globální rovině politiky, na kterou klade důraz jak imperialismus, tak také totalitarismus. Další paralelu nalézá mezi úspěchem rasistických ideologií a rasových experimentů, které lze nalézt u totalitarismu (kontinentálního imperialismu) i u imperialismu. Třetí podobnost je v militarizaci společnosti a snahy docílit konečných řešení u obou zmíněných fenoménů.¹⁰³

4.2 Totalitarismus jako důsledek krize modernity

Politický filozof Michael Halberstam rozlišuje dva odlišné přístupy k totalitarismu, které nejsou založeny na jeho historicitě. První přístup, který nazývá liberálním, je založen na tom, že vnímá totalitarismus jako protipól liberalismu. Dle tohoto přístup je totalitarismus založen na vládě moci, zatímco liberalismus na souhlasu vytvořeném v rámci různých procedur ve společnosti. Totalitarismus ovládá jak veškeré instituce státu, tak také ostatní společenské instituce. Totalitní režimy také usilují o zničení hranice mezi veřejnou a soukromou sférou. K tomu, aby odstranil tyto hranice, využívá toho, že veškerou činnost svých občanů a jakoukoliv oblast společnosti politizuje. Veškeré činy jsou tedy činy politickými. Druhý teoretický přístup ve vztahu k totalitarismu jej chápe jako přímý důsledek modernity. Právě tento přístup zastávala Hannah Arendtová. Totalitarismus je chápán jako výsledek „ztráty světa“ (*the loss of the world*), k čemuž přispěly fenomény spojené s modernitou, jako např. industrializace, urbanizace, sekularizace či racionalizace a instrumentalizace společnosti. Výsledkem všech těchto proměn společnosti došlo k tomu, že jedinci

¹⁰¹ CANOVAN, Margaret, Arendt's theory of totalitarianism: a reassessment. In: VILLA, Dana (ed.), *The Cambridge Companion to Hannah Arendt*. Cambridge University Press, Cambridge 2000, s. 30.

¹⁰² OWENS, Patricia, *Between War and Politics: International Relations and the Thought of Hannah Arendt*. Oxford University Press, New York 2007, s. 54.

¹⁰³ Tamtéž, s. 60.

ztratili pevné ukotvení ve společnosti a také svou identitu. Totalitní hnutí přicházejí s tím, že nabízí jednotlivcům možnost získat identitu novou a pomáhají jednotlivci znovu najít pevné místo v rámci společnosti.¹⁰⁴

Hledání nového místa ve společnosti je předmětem zájmu i Ericha Fromma. Dle Fromma jedinec rozpadem systému feudální společnosti získal sice svobodu, kdy si mohl se svým životem nakládat, tak jak on sám chtěl, ale rubem této dějinné události byla skutečnost, že byl člověk „zbaven jistoty, které dosud požíval, nesporného pocitu sounáležitosti a byl odtržen od světa, v němž nacházel ekonomickou a duchovní jistotu“.¹⁰⁵

Počátek výše zmíněných změn lze velmi stěží určit. Uvádějí se procesy, které přispěly k tomuto přechodu, jako např. sekularizace, urbanizace či industrializace. Avšak vzhledem k tomu, že jde o procesy, lze u nich stěží určit milníky, které způsobily větší změny, neboť procesy představují postupné změny, které vyvěrají z historických procesů, nikoliv událostí.

Arendtová, jak již bylo dříve zmíněno, patří mezi zastánce modernistického přístupu k historicitě totalitarismu. Podíváme-li se na její koncept modernity, zjistíme, že ji charakterizuje pojmem „ztráta světa“. Právě v moderní době dochází k tomu, že je možnost aktivity a svobody v rámci veřejné sféry omezována ve prospěch uplatňování soukromých potřeb, které jsou řízeny ekonomickými zájmy. Modernitu chápe jako věk masové společnosti a dobu, kdy důležitější roli hraje státní byrokracie a odosobněná práce, než aktivita v politické oblasti. Pro moderní společnost je také charakteristická dominance určité elity, která manipuluje s veřejným míněním. Modernita je dobou, kdy homogenita názorů a stylu života spolu s konformitou nahradily pluralitu názorů a svobodu jedinců. Je také dobou kdy společenské vazby erodovaly a jedinci se stali izolovanými a osamělými aktéry ve společnosti. Tím, že jedinci ztratili své

---

¹⁰⁴ HALBERSTAM, s. 5–6.

¹⁰⁵ FROMM, Erich, *Strach ze svobody*. Naše vojsko, Praha, 1993, s. 60.

původní vazby a určité jistoty, došlo k tomu, že hledali a nalézali vazby a jistoty nové. Modernita je proto dobou, kdy mohly vzniknout totalitní režimy.¹⁰⁶

4.2.1 Role mas

Podle Arendtové hrají pro totalitarismus velmi důležitou roli masy¹⁰⁷ a schopnost totalitních hnutí tyto masy organizovat, protože právě „přeměna tříd v masy a souběžná likvidace veškeré skupinové solidarity jsou podmínkou *sine qua non* totálního ovládnutí“.¹⁰⁸ Totalitní hnutí jsou dle ní „masovými organizacemi atomizovaných, izolovaných jedinců“, které charakterizuje také „požadavek totální, neomezené, nepodmíněné a nezaměnitelné loajálnosti každého jejího jednotlivého člena“.¹⁰⁹

V moderní době se tak totalitní hnutí zaměřily na masy,¹¹⁰ zatímco v minulosti byly třídy předmětem zájmu těch, kteří usilovali o moc. Dle Arendtové je pojem masa „oprávněný pouze tam, kde máme co činit s lidmi, kteří – vzhledem ke svému počtu nebo lhostejnosti nebo spojení obého – nemohou být začleněni do žádného organizovaného útvaru založeného na společném zájmu, do politických stran či městských rad, profesních organizací či odborů“.¹¹¹ Tyto masy jsou potenciálně přítomné ve všech zemích moderní doby. Je pro ně charakteristické, že nemají stálé třídní vědomí, chybí jim vědomí společného zájmu a také nemají cíle, o jejichž dosažení by usilovaly. Tato početná skupina je tvořena z „politický indiferentních lidí, kteří nikdy nevstupují

¹⁰⁶ PASSERIN D'ENTRÉVES, s. 3.

¹⁰⁷ Na určitou problematičnost pojmu masa či masy upozorňuje Hans Günter Adler, podle kterého je tento termín velmi složité přesně definovat či vymezit. Tento pojem v průběhu dějin obměňoval svůj význam, a přestože se tento termín objevoval v minulosti, až v moderní době je užíván tak často a ve vztahu k mnoha moderním fenoménům jako např. masová kultura či masová média. Skutečnost, že se význam tohoto termínu stále proměňuje, přispívá k jeho neurčitosti, a proto v případě, že jej používáme, dle Adlera máme „na mysli [...] cosi nedefinovaného, amorfního, bezbarvého, kvalitativně bezcenného“. ADLER, Hans Günter, *Svoboda a bezmoc*. Prostor, Praha 1998, s. 8 - 10.

¹⁰⁸ ARENDOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 38.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 452.

¹¹⁰ Na důležitost mas pro totalitní režimy upozorňuje i Miroslav Petrušek. S masami není možné díky jejich počtu diskutovat, a ani to není potřeba. Přání a potřeby mas jsou vytvářeny vládnoucí elitou a masami jsou přijímány, neboť jsou vydávány jako „vůle lidu“. Role mas je tak do jisté míry omezena pouze na vyjadřování souhlasu s vládnoucí elitou. PETRUSEK, Miroslav, *Společnosti pozdní doby*. Sociologické nakladatelství, Praha 2007, s. 39.

¹¹¹ ARENDOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 437.

do politických stran a sotva kdy se účastní voleb“.¹¹² Právě na tuto skupinu obyvatel se soustředila jak komunistická hnutí v Evropě, tak také nacistické hnutí v Německu. Cílem těchto hnutí bylo získat podporu do té doby k politice lhostejných lidí, kteří nebyli v centru zájmu politických stran. Důvodem, proč ostatní politické strany neusilovaly o podporu mas, byla dle Arendtové skutečnost, že „je považovaly za příliš apatické či hloupé a tím nehodné jakéhokoli zájmu“.¹¹³ Došlo tak ze strany totalitních hnutí k využití negativního vztahu mas k politickým stranám a hnutím, která je v minulosti přehlížela. Totalitní hnutí získala podporovatele, kteří se v minulosti na politickém dění podíleli minimálně či vůbec.¹¹⁴

Arendtová klade velký důraz na rozlišování mezi lůzou a masou. Lůzu chápe jako jakýsi vedlejší produkt kapitalismu. Lůzu nelze ztotožňovat s lidem, protože je „složena z odpadu všech tříd“.¹¹⁵ S buržoazií má lůza společné to, že ji „charakterizuje individualistický postoj k životu“.¹¹⁶ Společného má lůza s masou to, že oba tyto společenské fenomény stojí mimo veškeré společenské struktury a nejsou tedy politicky zastoupeny. V této skutečnosti si jsou lůza a masy podobné. Rozdílnost se týká toho, že zatímco lůza přebírá postoje a normy vládnoucí elity, skupiny nebo strany, masy tyto postoje a normy vládnoucích nepřebírají. Masy totiž dle Arendtové „odrážejí a určitým způsobem převracejí normy a postoje k veřejným záležitostem všech tříd“.¹¹⁷

Masami, jako součástmi masové společnosti, se zabývá i Vladimír Čermák. Dle něj v průběhu lidských dějin docházelo ke střetávání dvou významných tendencí. Jedna tendence se týká individuálnosti a druhá masovosti. V dějinách lidstva došlo již několikrát k přechodu z individuálnosti k masovosti. K těmto přechodům dochází v důsledku velkých společenských a politických změn.

---

¹¹² ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 437

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 241.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 440.

¹¹⁷ Tamtéž.

Příkladem tendence k individualitě je dle něj západní individualismus, naopak příkladem tendence k masovosti je masová společnost moderní doby.¹¹⁸

Příchod masové společnosti a vytvoření masového člověka dle Arendtové předpovídali mnozí vzdělanci a také mnozí politici již v 19. století. Přestože tedy vznikala díla připravující vzdělanější vrstvy na nástup mas, málokdo počítal s tím, že tyto masy ztratí zájem o své vlastní blaho.¹¹⁹ Členové masové společnosti navíc jako návody a určité směrnice používali ty nejabstraktnější pojmy a zaměření ve směřování vlastního života, které jim představili různí demagogové a jež často odporovaly pravidlům zdravého rozumu.¹²⁰

Podle Hanse Adlera se člověk, který byl dříve samostatný a sám byl také odpovědný za své činy, v masové společnosti stává jakýmsi předmětem, který lze snadno ovládat a jakkoliv s ním nakládat. Lidem v masové společnosti již není vládnuto, ale je s nimi nakládáno jako s věcmi nebo se zbožím. Největším problémem je, že se jedinec takovému stavu sám pasivně poddává nebo s ním souhlasí. Pro členy masy a tedy pro masu jako takovou, není svoboda žádnou hodnotou a je pro ni zbytečná.¹²¹

Dle Arendtové v demokratických zemích a obzvláště v těch evropských došlo ke zhroucení dvou iluzí. První iluze spočívala na představě, že se občané demokratických zemí aktivně účastní diskuze a rozhodování o věcech veřejných a sympatizují s určitou stranou. Druhá iluze byla založena na tom, že role politicky lhostejných mas není příliš důležitá. Nástup totalitních hnutí a jejich úspěch v politickém boji však obě tyto iluze vyvrátil. Ukázalo se totiž, že většina obyvatel v demokratických zemích je politicky neutrální a k věcem veřejným spíše lhostejná. Druhá iluze byla vyvrácena tím, že se na masy, do té doby nevýznamné, obrátila totalitní hnutí, která s jejich pomocí získala moc ve státě.

¹¹⁸ ČERMÁK, *Otázka demokracie I*, s. 104.

¹¹⁹ Z těchto děl zmiňme např. Gustava Le Bona a jeho knihu *Psychologie davu*, kterou vydal v roce 1895. Arendtová na tuto knihu v *Původu totalitarismu* také odkazuje. Blíže viz LE BON, Gustave: *Psychologie davu*. KRA, Praha, 1994.

¹²⁰ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 443.

¹²¹ ADLER, s. 78.

Výsledkem zhroucení těchto dvou iluzí bylo zjištění, že vláda v demokratických zemích opírá svou moc především o „mlčenlivý souhlas a snášení indiferentních, nevyhraněných vrstev obyvatelstva ve stejné míře jako o jasné a viditelné instituce a organizace“.¹²²

Totalitní hnutí usilující o to organizovat masy, následně je řídit a vytvořit totalitní vládu, může být dle Arendtové úspěšné v zemích, které mají velký počet obyvatel. Jak sama uvádí: „Totální vláda – na rozdíl od totálního hnutí – je možná pouze tam, kde existují postradatelné masy, které lze obětovat bez rizika katastrofálních důsledků rozsáhlého vylidnění“.¹²³ Skutečnost, že úspěch totalitního hnutí je odvislý od počtu obyvatel určité země, souvisí jak se skutečností, že „totalitní hnutí jsou závislá na pouhé síle počtu“,¹²⁴ tak také s tím, že politika totálního ovládnutí vyžaduje „zákonitě velké populační ztráty“.¹²⁵ Tato skutečnost je dle ní důvodem toho, že totalitní vlády se často uplatňují v zemích, kde panuje tradiční orientální despotismus. Jako příklad uvádí Indii a Čínu, země, které mají „téměř nevyčerpatelné zdroje pro rozrůstající se vražednou mašinerii totálního ovládnutí a kde panovalo po staletí vědomí bezvýznamnosti ‚masového člověka‘“.¹²⁶

Nacistické Německo dle ní nepoznalo „plně vyvinutou totalitní vládu“,¹²⁷ neboť dokonalou totalitní vládu mohlo poznat pouze v případě, že by zvítězilo ve druhé světové válce, což se nestalo. Přesto totalitní vládu Německo zavedlo během války poté, co získalo území ve středovýchodní a východní Evropě a mohlo tak libovolně nakládat s velkým počtem lidí.¹²⁸

Se skutečností, že se východoevropské státy staly (alespoň na určitou dobu) totalitními, ale nesplňují podmínku velkého počtu obyvatel, se Arendtová

¹²² ARENDOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 438.

¹²³ Tamtéž, s. 436 - 437.

¹²⁴ Tamtéž, s. 433.

¹²⁵ Tamtéž, s. 435.

¹²⁶ Tamtéž, s. 436.

¹²⁷ Tamtéž, s. 435.

¹²⁸ Tamtéž, s. 435 – 436.

vypořádává po svém. Totalitarismus v daných zemích neměl své kořeny, ale byl pouhým rozšířením sovětského totalitarismu. Malý počet obyvatel také přispěl k tomu, že se v Itálii Benito Mussolini nepokusil zavést totalitní režim.¹²⁹

Faktor velkého počtu obyvatel, který hraje důležitou roli pro možnost důsledné totalitní vlády, však můžeme zpochybnit. V dějinách 20. století můžeme najít příklad země, která přestože neměla dostatečně velký počet obyvatel, je za totalitní označována. Touto zemí je Kambodža za vlády Rudých Khmérů, kdy docházelo k likvidování postradatelných mas. Totalitní vláda panovala v Kambodže pouze po omezenou dobu, podobně jako totalitní vláda v nacistickém Německu či stalinistickém SSSR.

Při pohledu na názor Arendtové týkající se vytvoření mas, je zřejmé, že nesdílí přesvědčení některých jiných autorů,¹³⁰ že masy jsou výsledkem úsilí politických či jiných aktérů o rovnost životních podmínek, či výsledkem šíření vzdělávání lidí, kteří v dobách minulých k němu neměli přístup, což mělo za následek snižování určitého standardu a popularizace obsahu, tak aby vyhovovalo masám. Toto Arendtová odmítá a za příklad dává Spojené státy, jakožto zemi, kde panují rovné podmínky a kde je šířeno vzdělávání. Přestože tomu ve Spojených státech tak bylo, nebyla v této zemi tak silná masová mentalita jako v jiných zemích.¹³¹

Poněkud protikladně působí výrok Arendtové z poslední kapitoly knihy nazvané *Ideologie a teror: nová forma vládnutí*, kde uvádí, že „totalitní vláda vždy přeměnila třídy v masy“.¹³² Zatímco v jiné části práce uvádí, že „[t]otalitní hnutí se snaží [...] organizovat masy – nikoli třídy jako tradiční zájmové strany

¹²⁹ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 433.

¹³⁰ Mezi takovéto autory můžeme zařadit například Alexise de Tocquevillo. Tento francouzský myslitel byl zastáncem názoru, že v rovnostářských společnostech je mnohem jednodušší nastolit tyranii. Rovnost ve společnosti může dle Tocquevillo vést ke dvěma efektům. Jednou z možností je, že rovnost dovede lidi k anarchii, druhou možností je, že rovnost uvrhne lidi do otroctví. TOCQUEVILLE, Alexis de, *Demokracie v Americe II*. Lidové noviny, Praha 1992, s. 201; 221.

¹³¹ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 443.

¹³² Tamtéž, s. 621.

evropských kontinentálních národních států“.¹³³ Je tedy na místě položit si otázku, zdali byly masy již vytvořeny před vznikem totalitních hnutí či zdali jsou jejich výtvořem. Arendtová nám totiž nedává jasnou odpověď, ale naopak uvádí dvě teze, které jsou v protikladu.

Odpověď na výše položenou otázku nám může (ale také nemusí) dát zjištění, že rozdílné teze jsou výsledkem zkoumání odlišných totalitních režimů. Zatímco v případě Německa byly dle Arendtové masy výsledkem historických okolností a byly tedy přirozené, v případě Sovětského svazu byly masy vytvořeny uměle úsilím strany a vůdce. Překážkou pro Stalina bylo kromě stále existujících společenských tříd i množství národností v Sovětském svazu. Snahou tak bylo rozrušit a zničit třídní struktury a postupnou rusifikací přispět k „národní“ jednotě SSSR. Pokud existovaly nějaké komunální instituce, které zprostředkovaly zájmy mezi jednotlivcem a státem, tak byly nahrazeny centralizovanou stranickou byrokracií. Díky tomu byli jednotlivci přímo vystaveni tlaku státu.¹³⁴

Ve snaze zničit třídní struktury se sovětský režim zaměřil nejprve na majetné vrstvy ve městech a poté také na rolníky na venkově. Právě tyto skupiny byly terčem propagandy, a proto se na ně režim zaměřil nejdříve. Dle Arendtové byli rolníci, jakožto třída, která byla potenciálně nejmocnější vzhledem ke svému počtu a majetku, likvidováni velmi důkladně a s mnohem větší krutostí oproti ostatním třídám. Režim dle ní rolníky likvidoval prostřednictvím uměle vyvolaného hladomoru a také pomocí deportací, které byly obhajovány nutností kolektivizovat a tedy vyvlastnit majetek kulaků. Přeměna třídní struktury, respektive její odstranění a vytvoření masové společnosti bylo dokončeno v letech 1936–1938, kdy došlo k čistkám mezi vojenskou a správní elitou.¹³⁵

---

¹³³ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 433.

¹³⁴ Tamtéž, s. 445–447.

¹³⁵ Tamtéž, s. 448–449.

Se samotnými masami úzce souvisí také postavení vůdce, který je na masách stejně závislý jako masy na něm. Vůdce pro realizaci svých cílů potřebuje masy a masy potřebují vůdce, aby artikuloval „jejich“ zájmy a zatupoval je. Bez vůdce, který masám dává tvář, by masy byly pouze beztvárovou skupinou.¹³⁶

Podle Petera Baehra přispěla Arendtová velmi významně k vytvoření odlišného pohledu na masy, než který převládal v sociologii, či politické vědě. První, mnohem starší pohled se na masy dívá jako na jedince žijící na společenské a politické periferii. Tací lidé nejsou součástí žádné třídy a nikdy také nebyli nijak politicky organizováni. Dle druhého pohledu jsou masy vytvořeny členy všech tříd, kteří ztratili svou dřívější sociální identitu.¹³⁷

Dle Margaret Canovan[ové] velký přínos Arendtové ve vztahu k masám a masové společnosti tkví v tom, že na rozdíl od jiných autorů Arendtová nechápe masy jako představitele nejnižších tříd ve společnosti. Naopak, Arendtová pohlíží na masy jako na fenomén, který je utvářen všemi složkami a všemi třídami společnosti. Členy masy jsou jak zástupci nejnižších tříd, tak také zástupci vyšších tříd a inteligence. Členství v masách tak není odvislé od vzdělání či majetku, ale je dáno určitým pocitem odcizenosti či lhostejnosti ke světu.¹³⁸

4.2.2 Anomie

Velké problémy v moderní době se objevují z toho důvodu, že emoční schopnosti jedinců nepostupují stejně rychlým vývojem jako jeho intelektuální schopnosti. Proto dle Ericha Fromma „[v]ětšina lidí ještě nesložila zkoušku z nezávislosti, rozumnosti a objektivnosti. Potřebují mýty a idoly, aby unesli skutečnost, že

¹³⁶ ARENTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 454. Toto své přesvědčení dokládá Arendtová citátem Adolfa Hitlera: „Vše, co jste, jste skrze mne, vše, co já jsem, jsem skrze vás“. Tamtéž.

¹³⁷ BAEHR, Peter, The „Masses“ in Hannah Arendt's Theory of Totalitarianism. *The Good Society*, Vol. 16, No. 2, 2007, s. 12.

¹³⁸ CANOVAN, Margaret, The Contradictions of Hannah Arendt's Political Thought. *Political Theory*, Vol. 6, No. 1, 1978, s. 10.

člověk je ve všem sám sebou, že kromě člověka samého neexistuje žádná, autorita, která by dávala životu smysl“.¹³⁹

Charakteristickým pro člověka moderní doby, tedy pro masového člověka, je jeho osamocení a nedostatek sociálních vztahů a nikoliv primitivnost či brutalita.¹⁴⁰ Vzhledem k tomu, že totalitní hnutí jsou založena na bezvýhradné loajálnosti svých podporovatelů, je totalitní režim možný v moderní době charakterizované masami. Právě od člověka, jenž je součástí masové společnosti, lze vyžadovat bezvýhradnou loajálnost, neboť tuto loajálnost je možné očekávat pouze od jedince, který je naprosto izolovaný, nemá žádná společenská pouta, která by jej vázala k rodině, přátelům, známým či členům určité skupiny. Takovíto lidé „nachází smysl svého pobytu na zemi pouze a výlučně v příslušnosti k hnutí, v členství ve straně“.¹⁴¹

Masy tak Arendtová chápe do určité míry jako pokračovatele lůzy, která se objevila v 19. století, jakožto vedlejší efekt buržoazní společnosti. První světová válka měla dle ní velký vliv v přeměně lůzy na masu. Masy se staly nepřátelskými k hodnotám, které představovala buržoazní společnost, právě během zkušenosti, kterou jim přinesla první světová válka. Tato válka, spojená s hrůzami a utrpením, také nabídla něco, co v Evropě dříve přítomné nebylo. Přinesla totiž určitou „opravdovost“, která byla ve velkém kontrastu s iluzorními představami vytvářenými buržoazní společností.¹⁴²

Také Vladimír Čermák shledává u mas negativní vztah ke stavu společnosti, přičemž cílem těchto mas je buď přeměněna společnosti, nebo její nahrazení něčím novým. Cílem mas je vytvořit něco zcela nového a odstranit vše staré, které pro masy má velmi malou hodnotu, pokud vůbec nějakou. Negativní

---

¹³⁹ FROMM, s. 10.

¹⁴⁰ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 444.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 452.

¹⁴² SWIFT, s. 90.

vztah mas ke společnosti pramení z nedostatku jakékoliv tradice v životě členů masové společnosti a také z nedostatku hodnot.¹⁴³

Myšlenky Hannah Arendtové používá Miloš Havelka při charakterizování československé společnosti v době okupace a také v době poválečné. Právě homogenizace obyvatelstva, jak nacionální, ideologická, tak i sociální, spolu s rozkladem společenské struktury v těchto letech měly výrazný vliv na nástup komunistické strany k moci a vytvoření nedemokratického režimu. Havelka v této souvislosti využívá myšlenek Arendtové vztahujících se k masové společnosti, která byla charakterizována vykořeněním jednotlivců a skupin a také rozpadem malých společenství či struktur. Právě takovéto zmasovění společnosti, jak uvádí i Havelka, není dle Arendtové dostačující podmínkou, která je důležitá pro vznik totalitního režimu, ale je podmínkou nutnou.¹⁴⁴

Několikrát Hannah Arendtovou zmiňovaná důležitost mas a také rozpadu národního státu neunikla ani českému filosofovi Václavu Bělohradskému. Podle Bělohradského právě mobilizace mas hraje velmi podstatnou roli pro totalitní režimy, neboť dle něj právě „[t]otalitarismus vzniká tam, kde národní stát není už schopen být smysluplným rámcem mobilizace mas“.¹⁴⁵ Z tohoto citátu je velmi patrná inspirace Bělohradského myšlenkami Hannah Arendtové. Otázkou je, zdali jde o inspiraci vědomou.

Právě skutečnost, že masová společnost je nutnou podmínkou pro vznik totalitních režimů, je v rámci teorie totalitarismu velmi významná. Vysvětluje, alespoň do určité míry, proč v některých státech došlo k vytvoření totalitních režimů a v jiných nikoli, přestože totalitní hnutí působila v mnoha zemích meziválečného období. Jak již však bylo napsáno, existence masové společnosti

---

¹⁴³ ČERMÁK, *Otázka demokracie III*, s. 103.

¹⁴⁴ HAVELKA, s. 619.

¹⁴⁵ BĚLOHRADSKÝ, Václav, Politické promluvy diskontinuity: totalitarismus. In: *Přirozený svět jako politický problém, eseje o člověku pozdní doby, totalitarismus*. Český spisovatel, Praha 1991. dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/totalitarismus/politicke-promluvy-diskontinuity-totalitarismus.html> [cit. 3. 3. 2013].

je nutnou podmínkou vytvoření totalitních režimů, avšak není podmínkou dostačující.

4.2.3 Autorita a svoboda v moderní době

Důraz kladla Arendtová také na autoritu, jejíž krize dle ní patří mezi jeden ze základních rysů moderního světa. Krize autority, přesněji řečeno zhroucení tradičních forem autority, měla vliv na vznik hnutí, která usilovala o odstranění systému politických stran, tedy politického pluralismu. Existence totalitních hnutí a totalitních režimů je v úzkém vztahu s krizí autority, kterou dle Arendtové bylo možné vnímat již od počátku 20. století. Zhroucení tradičních autorit tedy není přímým důsledkem jednání totalitních hnutí a režimů. Totalitní hnutí a režimy pouze velmi dobře využily společenské a politické atmosféry, která byla charakteristická poklesem vlivu politických stran a ztrátou autority vlády.¹⁴⁶

Věnuje-li se Arendtová otázce autority a moderních diktatur, upírá svou pozornost na běžnou praxi, kdy je často autorita dávána do souvislosti s násilím. Tento předpoklad vychází z často používané definice, že autorita nutí lidi k poslušnosti, stejně jako násilí. Také z toho důvodu jsou moderní diktatury označovány jako „autoritativní“ či mají autoritářskou strukturu jako totalitarismy.¹⁴⁷

Na pokles autority upozorňuje konzervatismus, který totalitarismus chápe jako výsledek tohoto poklesu. Oproti tomu je dle liberalismu totalitarismus výsledkem ubývání svobody. Podle Arendtové mají obě tyto politické ideologie pro své přesvědčení dostatečné argumenty. Po 1. světové došlo k rozmachu tyranii a tedy úbytku svobody, což podporuje představu liberalismu. Argumenty konzervatismu podporuje skutečnost, že rozpad tradičních typů autority je charakteristickým znakem moderní společnosti. Konzervatismus dává do

---

¹⁴⁶ ARENDTOVÁ, Hannah, *Mezi minulostí a budoucností: osm cvičení v politickém myšlení*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2002, s. 87.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 96–97.

souvislosti vzestup diktatur ve 20. století s určitou potřebou lidí nalézt novou autoritu, kterou jim právě totalitní hnutí nabízejí.¹⁴⁸

Velký důraz klade Arendtová na svobodu. Právě svoboda je v moderních společnostech ohrožována bez ohledu na to, zdali jsou demokratické či nedemokratické. Zatímco v demokratických společnostech či diktaturách je svoboda ohrožována, rozdílnost je pouze v míře jejího ohrožení, v totalitních režimech je svoboda zrušena.¹⁴⁹

Obdobné stanovisko zastává Erich Fromm, který rozlišuje mezi dvěma typy svobody. „Svoboda od“ je spojena se zbavením se různých povinností, příkladem může být např. zrušení nevolnictví. Druhým typem svobody je „svoboda k“, která je spojena s možností plně se realizovat. V moderní společnosti získávají jedinci „svobodu od“, avšak není jim nabídnuta možnost realizovat se. Nedostatek možností realizovat se v moderní době v Evropě přispěl k tomu, že došlo k „panickému útěku od svobody do nových vazeb nebo aspoň do úplné lhostejnosti“.¹⁵⁰

4.3 Totalitarismus - charakteristika

Hannah Arendtová je mezi modernistické zastánce historicity totalitarismu řazena z mnoha důvodů, které v další části práce rozebereme. Přestože u ní najdeme některé shody s autory, které řadíme mezi perenialisty, skutečnost, že je zástupkyní modernistického přístupu k historicitě totalitarismu, je však zřejmá.¹⁵¹

Jako jeden z rysů totalitarismu, který se často uvádí a který jej odlišuje od jiných nedemokratických forem vlády, je skutečnost, že pro totalitarismus je charakteristická snaha ovládnout nejen veřejný život, ale také proniknout do

---

¹⁴⁸ ARENDTOVÁ, *Mezi minulostí a budoucností*, s. 94; 97.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 97.

¹⁵⁰ FROMM, s. 29.

¹⁵¹ BALÍK – KUBÁT, s. 24.

soukromí jednotlivých členů společnosti a ovládat je.¹⁵² Směřování snah totalitních režimů má za cíl vytvořit v totalitním státě „nového člověka“.¹⁵³ Tento „nový člověk“ má být plně podřízen vůli (či zvůli) vůdce a vládnoucí skupiny. V ovládnutí jednotlivce hrají podstatnou roli jak teror, tak také ideologie. Právě těmto dvěma součástem totalitarismů se věnuje Arendtová v závěru třetí části své knihy nazvané *Ideologie a teror: nová forma vládnutí*.

Právě v této kapitole uvádí, že totalitní vlády mají svůj původ v systému vlády jedné strany. Tato strana reprezentuje jednu ideologii a v rámci totalitní moci dochází k přesunu výkonu moci z armády na složky policie. Charakteristikou totalitní vlády je také skutečnost, že se velmi otevřeně hlásí k politice zahraniční expanze a ovládnutí světa.¹⁵⁴ Tyto charakteristiky totalitní vlády se v mnohém shodují s charakteristickými znaky totalitarismu, které představili v pozdějších letech, někteří teoretici totalitarismu. Jako příklad můžeme uvést teorii C. J. Friedricha a Z. Brezinského, kteří ve své šestibodové charakteristice uvádí (kromě jiného) vládu jedné strany, monopol na použití ozbrojené moci (tedy policie) či oficiální ideologii.¹⁵⁵ Podobně je tomu i u R. Arona, který klade velký důraz na systém či vládu jedné strany, jakožto znak totalitarismu.¹⁵⁶

---

¹⁵² Snahu totalitních hnutí a režimů změnit podstatu člověka dávají někteří autoři do souvislosti s totalitarismem jakožto politickým náboženstvím. Jedním z těchto autorů je Waldemar Gurian, podle kterého „[t]otalitní hnutí, která se zrodila po první světové válce, jsou ve své podstatě náboženskými hnutími. Jejich cílem není jen změnit politické a společenské instituce, ale přetvořit charakter člověka a společnosti“. Gurian dle GENTILE, Emilio, *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008, s. 97.

¹⁵³ Takovýto člověk v totalitní společnosti byl podle německého psychologa Hanse-Joachima Maaze „[...] ve svých životních projevech přitlumený, zablokovaný. Nebyl jen zvenčí kontrolován, zastrašován, udržován v závislosti, nýbrž znejistěn i uvnitř sebe sama – autoritářskou výchovou, příkrčenou tísní rodinnou, pokryteckou morálkou; a nutkavě toto dusno přenášel i na další generace. [...] Výsledkem tak musela být osobnost zmrzačená, s nedovyvinutou citovostí, s pouhými „emočními maskami“, popřípadě dvojí tváří“. Maaz cit. dle LOEWENSTEIN, Bedřich W., *My a ti druzí. Dějiny, psychologie, antropologie*. Doplněk, Brno 1997, s. 306.

¹⁵⁴ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 621. Zahraniční expanzi jako součástí aktivistického politického stylu se věnuje O'SULLIVAN, Noël, *Fašismus*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2002, s. 42.

¹⁵⁵ FRIEDRICH – BRZEZINSKI, s. 22–23.

¹⁵⁶ ARON, s. 158.

V uvedené kapitole se Arendtová staví proti myšlenkám, že totalitní režimy jsou jen pouze určitým dějinným pokračováním tyranie, její určitou moderní formou, kde je veškerá moc v rukou panovníka, který není nikterak omezován. Charakteristikou tyranií je dle Arendtové „strach vládce před lidmi a strach lidí před vládcem“.¹⁵⁷ Totalitní režimy jsou však od tyranií naprosto odlišné. Totalitní režim na rozdíl od tyranie „nejenom [že] není vládou libovůle, nýbrž se naopak více než jakákoli dřívější vláda podřizuje oněm člověku nadřazeným silám, a že nejenom nevykonává moc ve prospěch jediného člověka, nýbrž je naopak připraven obětovat bezprostřední životní zájmy kohokoli k naplnění toho, co je podle jeho předpokladů zákon historie nebo zákon přírody“.¹⁵⁸ Právě řízením se zákony přírody (nacistické Německo) či zákony dějin (stalinistický SSSR) se docílí toho, že bude vytvořeno nové lidstvo. Cílem totalitních režimů je tak vytvořit z člověka spolehlivého jedince, který bude usilovat o dodržování výše zmíněných zákonů přírody či dějin.¹⁵⁹

Podstatou totalitních režimů je usilovat o neomezenou moc. Toho lze dosáhnout pouze za předpokladu, že všichni členové společnosti budou ovládáni tak důkladně, že nebudou mít v žádné oblasti svého života svobodu a do všech těchto oblastí bude zasahovat totalitní stát. Tato neomezená moc se však nevztahuje pouze na občany daného státu, ale zaměřuje se také na ostatní státy s cílem si je podrobit.¹⁶⁰ Totalitarismus, dle Arendtové, [...] neusiluje o despotickou vládu nad lidmi, ale o systém, v němž jsou lidé nadbyteční. Totální moc lze zříditi a udržovat pouze ve světě podmíněných reflexů, ve světě loutek bez sebemenší stopy spontaneity“.¹⁶¹ Tato snaha vytvořit lidi nadbytečnými je spojena s praxí moderních mas, které se cítily samy nadbytečné.¹⁶²

---

¹⁵⁷ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 622.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 623.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 624.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 616.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 617.

¹⁶² Tamtéž.

4.3.1 Nacistické Německo a stalinistický Sovětský svaz

Totalitarismus jakožto moderní fenomén Arendtová omezuje na přesně definovanou dobu několika let. Dle ní tak můžeme totalitarismus najít v Německu až po roce 1938 a v případě Sovětského svazu od roku 1930.¹⁶³ Zatímco v případě Německa znamenala prohra ve druhé světové válce konec totalitarismu v této zemi, pro Sovětský svaz měl konec války jiný výsledek. Právě se skončením války a přítomností sovětských vojsk v zemích středovýchodní a jihovýchodní Evropy mohl SSSR rozšiřovat totalitní vládu tímto směrem. Konec totalitarismu v SSSR tak dává do souvislosti až se smrtí Stalina v roce 1953.¹⁶⁴ Rozdílnost těchto dvou příkladů totalitních zemí vidí také v tom, že zatímco v Německu během 2. světové války došlo k upevnění a jistému zdokonalení totalitní vlády, v Sovětském svazu nastalo díky válce určité uvolnění totalitní vlády.¹⁶⁵ Právě po Stalinově smrti došlo k „detotalitarizačnímu procesu“, kdy byly koncentrační tábory uzavírány a nové čistky, které by se vypořádávaly s nepřáteli, se neobjevovaly.¹⁶⁶ Důkazem toho, že Sovětský svaz po Stalinově smrti již nebyl totalitním režimem, byla skutečnost, že došlo k oživení v oblasti kultury. Dle jejího názoru „již samotná skutečnost, že příslušníci intelektuální opozice mohou mít soudní proces (byť ne veřejný), mohou promluvit v soudní síni a počítat s podporou zvenku, nepronášejí žádná falešná doznání, nýbrž hájí svou nevinu, jasně ukazuje, že již nemáme co činit s totální mocí“.¹⁶⁷

Clemens Vollnhals skutečnost, že Arendtová omezuje dobu, kdy byly dva výše zmíněné režimy totalitními, je dána především tím, že Arendtová s totalitarismem úzce spojuje teror. Právě ve zmíněných obdobích nacistické

¹⁶³ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 568.

¹⁶⁴ Arendtová se v dataci existence totalitního režimu v Sovětském svazu velmi blíží k dataci, kterou používal i Raymond Aron. Jak bylo již uvedeno v jiné části práce, podle Arona splňoval Sovětský režim charakteristiky totalitarismu během dvou období, poprvé mezi roky 1934 a 1938 a podruhé mezi lety 1948 a 1952. ARON, s. 158.

¹⁶⁵ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 30.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 41.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 43.

Německo a stalinistický Sovětský svaz nejvíce používaly teror jako součást své vlády.¹⁶⁸

Rozdíl mezi těmito totalitními režimy nalézá Arendtová také v úloze mas a elit. Zatímco v sovětském režimu byl totalitarismus formován elitami, které později začaly organizovat masy, v nacistickém Německu byl počátek totalitarismu v masové organizaci, kterou až později ovládla elitní formace. Přestože se tedy ve svém vývoji tyto totalitní režimy odlišovaly, výsledek byl stejný.¹⁶⁹

Totalitní režimy nacistického Německa a stalinistického Sovětského svazu se výrazně lišily od ostatních nedemokratických forem vlády, např. diktátorských, tyranských či despotických. Systém jedné strany je založen na snaze dosáhnout prolnutí strany a státu tím, že do všech významných státních institucí budou dosazeni členové strany nebo tím, že dojde k nahrazení některých státních institucí samotnou stranou. Jedna strana si tak uzurpuje veškerou moc a vytváří monopol na používání moci, přičemž odmítá jakoukoliv opozici či názory odlišné od názorů strany. Toto však pro totalitní hnutí neplatí. Cílem totalitních hnutí je dle Arendtové naopak zachovat rozdíl mezi státem a samotným hnutím a zabránit tomu, aby došlo k jejich prolnutí. K tomu, aby nedošlo ke splynutí státu a totalitního hnutí a zároveň hnutí získalo moc těchto státních institucí, dochází k tomu, že do institucí státu vstupují pouze takoví členové hnutí, kteří jsou pro samotné hnutí druhořadí a nemají tedy příliš velký význam. Přestože jsou státní instituce zachovány, jejich moc je minimální, neboť faktickou moc si uzurpují instituce hnutí.¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ VOLLNHALS, s. 633.

¹⁶⁹ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 521.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 569.

4.3.2 Totalitní hnutí

Totalitní hnutí mají za cíl neustálý pohyb. Právě díky pohybu se stávají mocnějšími. Pomocí zisku větší moci mohou také být mnohem destruktivnější. K tomu, aby mohly dosáhnout všech svých cílů, usilují o naprostou přeměnu politické struktury státu, společnosti a také změny v charakteru jednotlivce. Právě stávající demokratické struktury státu a společnosti jsou spolu s nezávislým jednáním jedince hrází proti snahám totalitních hnutí.

Totalitní hnutí nepřitahují a nefascinují pouze členy masy, ale často získávají podporu členů elity. Mezi podporovateli totalitních hnutí nalezneme intelektuály, odborníky ve svém oboru či umělce.¹⁷¹ Přitažlivost totalitního hnutí pro členy elity mohla Arentová vidět na vlastní oči na počátku 30. let, kdy se k myšlenkám Adolfa Hitlera aktivně hlásili mnozí představitelé tzv. intelektuální elity, mezi jinými i již zmiňovaný Martin Heidegger, ke kterému měla Arendtová velmi blízko.

S přitažlivostí totalitních hnutí pro poválečnou generaci také souviselo to, že se objevila velká skupina lidí, kteří kvůli tomu, že Německo po 1. světové válce ztratilo své kolonie, nemohli hledat své uplatnění v zámoří. Podle Arendtové právě tato „[n]emožnost úniku do širého světa [...] přinášela neustálé napětí a touhu po násilí, které ještě umocnily potřebu anonymity a vůle k odosobnění“.¹⁷² Právě tito lidé byli velmi silně přitahováni totalitními hnutími, která byla založena na aktivistickém pojetí politiky.

Fanatismus, kterým se masy ovládané totalitními hnutími vyznačovaly, byl výsledkem chybějících soukromých zájmů, které tyto masy neměly. Pakliže nemají členové mas žádný soukromý zájem, není pro ně tak těžké se zcela obětovat totalitnímu hnutí.¹⁷³

¹⁷¹ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 455.

¹⁷² Tamtéž, s. 461.

¹⁷³ Tamtéž, s. 482.

Důležitost pro rozmach totalitních hnutí po 1. prvního světové válce hrála dle Arendtové tzv. frontová generace. Členové této generace, přestože zažili útrapy války a hrůzy s ní spojené, se po jejím skončení nestali pacifisty, jak by se dalo předpokládat.¹⁷⁴ Právě na tuto generaci v Německu zaměřil svou pozornost Adolf Hitler. U jejich členů byla nejvíce patrná snaha po určité anonymitě a touha „stát se pouhým číslem a fungovat jako malé kolečko“.¹⁷⁵

Dle Arendtové jsou členové elity a lůzy přitahování k totalitním hnutím jejich aktivistickým politickým stylem. K tomu, aby tato hnutí získala také podporu masy, používají propagandu. S používáním propagandy také úzce souvisí teror. Pokud totalitní hnutí získá absolutní moci, dochází k tomu, že nahrazuje propagandu indoktrinací. V pozdějších fázích již není tolik používán teror, který hrál mnohem důležitější roli v počátcích, především v době, kdy ještě existovala opozice.¹⁷⁶

Totalitní hnutí začala získávat na podpoře po 1. světové válce, kdy stranický systém v mnoha evropských zemích přestal plnit svou funkci. Problém byl také v tom, že politické strany tohoto stranického systému nebyly schopné odhalit potenciál mas a zapojit je do svých aktivit. Podle Arendtové stranám starého stranického systému „jejich zajištěná pozice v parlamentu a bezpečné zastoupení ve státních službách a institucích jim daly pocit mnohem větší spřízněnosti se zdroji moci než s masami“.¹⁷⁷ Tento systém stranického systému starých režimů, však neměl příliš dlouhé trvání, neboť byl vytvořen až v 19. století, v některých zemích se začal formovat až po roce 1848.¹⁷⁸

Totalitní hnutí se v mnohém odlišují i od jiných, často nedemokratických hnutí socialistického, nacionalistického či fašistického charakteru. Zatímco nedemokratická hnutí doprovázejí svou propagandu terorem, který je zaměřen na

---

¹⁷⁴ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 456–458.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 459.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 473. Obdobně se na úlohu teroru dívá i Giovanni Sartori. Blíže viz kapitola věnující se modernistickému přístupu.

¹⁷⁷ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 374.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 378.

opoziční skupiny a jednotlivce, jsou totalitní hnutí více než na vztahu teror-propaganda založena na vztahu organizace-propaganda. Ne-totalitní strany a hnutí využívaly svých sympatizantů v době, kdy se konaly volby. Oproti tomu totalitní hnutí využívají masu svých sympatizantů pro samotnou sílu jejich počtu a zapojují je do své organizace. Tito sympatizanti se sice nestávali členy stran, ale jejich role nebyla již pasivní a nebyli potřební pouze v den voleb, jak tomu bylo u ne-totalitních hnutí. Skupinu sympatizantů označuje Arendtová jako „organizaci fronty“, přičemž je tato skupina pro samotné fungování totalitního hnutí důležitá stejně jako samotní členové. Tato organizace fronty obklopuje členy a chrání je před vlivem zvenčí, tedy mimo totalitní hnutí. Členové hnutí proto získávají pocit, že všichni (tedy kromě těch, které hnutí vyloučilo jako své nepřátele, např. židy) jsou stejného názoru na otázky politické či jiné, a proto mají pocit naprosté podpory a správnosti svého rozhodování. Ve skutečnosti však organizace fronty členy hnutí odděluje od všech odlišných názorů. Organizace fronty sympatizantů má také druhý efekt. V dosud netotalitní společnosti plní úlohu jakéhosi filtru, díky kterému se často radikální myšlenky členů hnutí dostávají mezi ne-členy a ne-sympatizanty v poupravené podobě, která není tak radikální. Z toho důvodu není často totalitní hnutí viděno v počátcích svého působení jako nebezpečné.¹⁷⁹

Vůdce v totalitním hnutí musí dle Arendtové kromě určitých demagogických kvalit mít především dostatečné schopnosti řešit vnitrostranické boje o moc. Vůdce je od ostatních členů hnutí či strany oddělen kruhem „zasvěcenců“. Zdali si uchová své výsadní postavení, je odvislé od toho, zda je schopen dostatečně intrikovat proti ostatním členům hnutí a také na výměnách nejvyššího personálního složení hnutí. Tím si zajistí, že se neobjeví dostatečně silný protivník, který by usiloval o jeho pozici. Schopnost intrikařit a výměna kádrů je tak velmi důležitá.¹⁸⁰ Toto však platí v počátcích hnutí. Jakmile se hnutí

---

¹⁷⁹ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 502–505.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 513.

dostane k moci, je samotný vůdce ztotožňován s hnutím či stranou, proto také Arendtová píše, že „vůle vůdce je zákonem strany“.¹⁸¹

Totalitní režimy se dle Arendtové liší od jiných nedemokratických politických forem vlády svou odlišnou strukturou. Arendtová strukturu totalitního režimu připodobňuje k cibuli, která má několik vrstev, přičemž její střed je prázdný a právě v tomto středu cibule (tedy totalitního režimu) je vůdce. Obdobně jako vrstvy cibule, tak i různé části totalitní společnosti, jako např. profesní sdružení, strana, byrokracie či policie (vše samozřejmě ovládáno a řízeno státem) jsou jak ochránci, tak jsou také chráněny. Každá vrstva tedy je chráněna zvenčí a zároveň chrání vrstvy další. V tomto se totalitní režimy velmi odlišují od diktatur či autoritářských režimů. Tyto režimy jsou totiž založeny na principu pyramidy, na jejímž vrcholu stojí vůdce, obklopený vládnoucí elitou.¹⁸²

V souvislosti s cíly, které dle Arendtové měly totalitní režimy jí zkoumané, je důležité, alespoň v krátkosti, připomenout myšlenky Noëla O'Sullivanova v souvislosti s tzv. aktivistickým politickým stylem. Základem tohoto politického stylu je představa, že společnost je řízena určitou představou společného cíle, o jehož dosažení usiluje. Existence společného cíle hraje pro společnost velmi podstatnou, téměř elementární roli, neboť existence cíle je pojítkem společnosti. V tom se velmi výrazně liší od tzv. omezeného politického stylu. Zatímco pojítkem společnosti pro aktivistický politický styl je společný cíl, pro omezený politický styl jím je zákon. Právě zákon přispívá k tomu, že je společnost držena pohromadě. Rozdíl mezi těmito dvěma politickými styly tkví také v oddělení veřejné oblasti od soukromé v případě omezeného politického stylu či jejich splynutí v případě aktivistického politického stylu. Jedinec může v rámci aktivistického politického stylu dosáhnout smyslu svého života pouze v případě, že se stane součástí kolektivu, který ho převyšuje. Naopak v omezeném politickém stylu se může realizovat např. pouze v soukromé oblasti.

¹⁸¹ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 514.

¹⁸² ARENDTOVÁ, *Mezi minulostí a budoucností*, s. 93–94.

V aktivistickém politickém stylu je pohlíženo na moc, jako na něco ve skrze pozitivního, jako na něco, co přispívá k dosažení kolektivního cíle, jenž je jediný pravý a skutečný, a jako na něco, co je velmi potřebné v případě potřeby vyrovnat se s překážkami. Poněkud nestandardně se aktivistický politický styl dívá i na státní hranice, které z jeho pohledu nejsou pevně dané, ale je možné je změnit v případě, že stojí v cestě dosažení plánovaného kolektivního cíle. Jako příklady aktivistického politického stylu v praxi uvádí O'Sullivan sovětský komunismus a fašismus, přičemž do kategorie fašismus řadí nacionální socialismus v Německu a italský politický režim za vlády Benita Mussoliniho.¹⁸³

4.3.3 Teror

Důležitou podstatou totalitních režimů je teror. Právě teror nahrazuje zákony a má také za úkol uskutečňovat zákon přírody (nacistické Německo) či zákon dějin (stalinistický SSSR) v praxi. Teror slouží jako nástroj urychlení dějinného vývoje. V totalitním režimu neslouží pouze k vypořádání se s opozicí, ale slouží vyššímu cíli, kterým je přeměna společnosti a vytvoření nového lidstva. Teror, jak píše Arendtová, představuje „uskutečňování zákona pohybu, jehož nejzazším cílem není blaho lidí nebo prospěch jednoho člověka, ale řízená výroba lidstva, eliminuje jednotlivce v zájmu druhu, obětuje ‚části‘ v zájmu ‚celku‘“.¹⁸⁴

Zatímco se jiné nedemokratické formy vlády snaží ovládnout veřejnou sféru, totalitní režimy jdou ještě dále, usilují o ovládnutí sféry soukromé. Snaží se odstranit veškeré hranice mezi jednotlivci, čímž odstraňují „prostor“ mezi lidmi, což dle Arendtové „[n]ičí [...] ten jediný bytostný předpoklad vši svobody: prostě možnost pohybu, a ta bez prostoru existovat nemůže“.¹⁸⁵

Rozdílnost v používání teroru mezi tyranii minulosti a moderními diktátorskými režimy je v tom, že zatímco tyranie minulosti využívaly teroru k zavražďování a také k vyhlazování nepřátel, moderní diktátorské režimy

¹⁸³ O'SULLIVAN, s. 40–42.

¹⁸⁴ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 627.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 629.

využívají teroru k ovládnutí mas a jejich kontrole.¹⁸⁶ Primárním cílem využití teroru tedy není vypořádání se s nepřáteli, ale je nástrojem po dosažení požadavku totalitarismu, kterým je totální ovládnutí společnosti a jedince. Bezpečnostní složky provádějící teror neopírají svou existenci o zajištění režimu u moci, ale spíše o svou roli, kterou hrají v dosažení totálního ovládnutí.¹⁸⁷ V tomto chápání úlohy teroru pro totalitní režimy se Arendtová výrazně liší od Giovanniho Sartoriho. Jak bylo uvedeno v jiné části práce, Sartori považuje teror za nástroj totalitních režimů v době, kdy se vládnoucí skupina snaží vypořádat s opozicí, zatímco Arendtová vnímá teror jako stálou součást totalitarismu, přičemž teror nehraje roli pouze ve vypořádání se s opozicí, ale především při přeměně společnosti a jednotlivců.

Pozornost teroru se také zaměřuje na tzv. objektivního nepřítele. Tento pojem neoznačuje konkrétního jedince, ale vztahuje se k nositelům určitých tendencí, kterými se cítí totalitní vláda být ohrožována. Právě toto označení je důležité pro samotné fungování totalitních režimů mnohem více než definování konkrétních nepřátel. Do kategorie tzv. objektivního nepřítele je tak možné zahrnovat stále nové skupiny. Toto své přesvědčení dokládá Arendtová na skutečnosti, že nacistické Německo po likvidaci židů mělo za cíl vypořádat se s dalšími skupinami či národy ovládaných území. Obdobně tomu bylo v případě Sovětského svazu, kdy se teror nejprve zaměřil na bývalé vládnoucí třídy, poté na kulaky a později na národnostní menšiny v zemi. Kategorie tzv. objektivního nepřítele je velmi proměnlivou a slouží režimu k vypořádání se se skupinami či jednotlivci dle aktuálních potřeb a okolností. Tuto praxi podporuje skutečnost, že totalitní režimy samy sebe chápou jako hnutí, která jsou založena na neustálém pohybu vpřed, přičemž se vypořádávají s nově se objevujícími překážkami.¹⁸⁸

Podezřelým se tak v totalitní společnosti stává každý její člen. Celá populace je podezřelá, neboť každý může formovat takové názory a myšlenky, které se odlišují do názorů a myšlenek, oficiálně uznávaných totalitním režimem a které pomocí ideologie a propagandy šíří. V této souvislosti Arendtová uvádí,

---

¹⁸⁶ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 55.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 572–573.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 574–576.

že „[l]idské bytosti jsou podezřelé a priori, prostě pro svou schopnost myslet, a tato podezřelost se nedá rozptýlit vzorným chováním, neboť lidská schopnost myslet je rovněž schopností změnit názor“.¹⁸⁹ Také proto je charakteristické pro totalitní režimy neustálé vzájemné podezírání, které se nevztahuje pouze na neznámé členy společnosti, ale také na okruh přátel či rodiny. Atmosféra v totalitní společnosti je prodchnuta podezíráním. Každodenní praxí se stává metoda provokace. Každý občan se tak staví do role tzv. agenta provokatéra, ať již sám zkouší oddanost ostatních režimu či tato role agenta provokatéra slouží k jeho ochraně v případě, že by byl obviněn z činnosti proti režimu. Může se tak bránit tím, že myšlenky a názory odporující totalitní ideologii nejsou pro něj vlastní, ale že je pouze produkoval ve snaze odhalit nepřátele totalitního režimu. V takovémto režimu dochází k tomu, že velká část obyvatel kolaboruje s totalitním režimem a dobrovolně udává odpůrce režimu, tedy tzv. objektivní nepřátele. Potřeba totalitního režimu mít vlastní profesionální agenty provokatéry a udavače proto odpadá. Téměř každý občan totalitního státu se totiž řídí metodami tajné policie.¹⁹⁰

Jednou ze součástí teroru pro totalitní režimy je i existence koncentračních a vyhlazovacích táborů. Právě „[k]oncentrační a vyhlazovací tábory totalitních režimů slouží jako laboratoře, v nichž je ověřována základní víra totalitarismu, že možné je všechno“.¹⁹¹ Tyto tábory nebyly budovány pouze kvůli vyhlazování lidí, ale také jako místo, kde se mohlo experimentovat s lidským chováním a kde mohlo docházet k přeměně osobnosti jednotlivce na pouhou věc. Koncentrační a vyhlazovací tábory se dle Arendtové staly „centrální institucí totalitní organizační moci“.¹⁹² Prostředí těchto koncentračních a vyhlazovacích táborů je izolováno od tzv. vnějšího světa, tedy nejen od netotalitního světa, ale také od společnosti v totalitním státě. Tato izolace táborů přispěla k tomu, že bylo velmi obtížné uvěřit v jejich existenci.¹⁹³ Důležitost koncentračních táborů tak vězela jak ve strachu, který tábory vytvářely, tak také jako místo, kde měl totalitní režim

---

¹⁸⁹ ARENDOVÁ, *Původ totalitarismu*, s 583.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 483.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 592.

¹⁹² Tamtéž, s. 593.

¹⁹³ Tamtéž.

možnost vyzkoušet a naučit se totalitnímu ovládnutí jedinců. Právě toto totalitní ovládnutí mohlo být vyzkoušeno pouze v koncentračních táborech a nikde jinde.¹⁹⁴

Koncentrační tábory, jak sama Arendtová uvádí, nejsou vynálezem totalitních režimů v polovině 20. století. Poprvé byly používány v době búrské války. V jižní Africe a později také v Indii byly koncentrační tábory používány pro tzv. nežádoucí živly. Tyto koncentrační tábory podobně jako koncentrační tábory totalitních režimů sloužily pro koncentraci „podezřelých“, tedy všech těch, kterým nebylo možno dokázat jejich trestné činy. Sloužily tak pro vezení a případnou likvidaci tzv. objektivních nepřátel, přičemž se tato kategorie mohla s ohledem na okolnosti a dobu proměňovat.¹⁹⁵ Patricia Owens[ová] v této souvislosti uvádí existenci prvních německých koncentračních táborů v jihozápadní Africe, které sloužily k vyhlazení příslušníků kmene Herero. Násilí používané německými kolonisty se zaměřilo na celé obyvatelstvo, neboť domorodé kmeny se snažily vyhnout přímému vojenskému boji s kolonizátory. Toto vedlo k tomu, že pro kolonizátory (nejen německé) se nepřáteli stali všichni členové dané skupiny či kmene.¹⁹⁶ Tato praxe z přelomu 19. a 20. století se v Evropě objevila o několik desetiletí později. Masové vraždění židů, které bylo nacistickými ideology ospravedlňováno údajnou nadřazeností árijské rasy, má své inspirační zdroje v imperialistické praxi v Africe. Binární kombinace žid vs. árijec tak nahradila kombinaci černoch/divoch vs. běloch používanou v koloniích.¹⁹⁷

Jedním z důležitých aktů, které totalitní režimy činí ve snaze dosáhnout totální nadvlády, je snaha „zabít v člověku právní osobu“.¹⁹⁸ Toho je dosaženo prostřednictvím zbavení občanství a základních práv. Určité skupiny jsou tak postaveny mimo ochranu zákonů. Trestem pro členy takovýchto skupin je umístění do koncentračního tábora, přičemž samotná existence koncentračních

¹⁹⁴ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 616.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 595.

¹⁹⁶ OWENS, s. 64.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 62.

¹⁹⁸ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 604.

táborů stojí mimo klasický trestní systém. K tomu, aby propaganda mohla tvrdit, že koncentrační tábor slouží pro trestání asociálních živlů, jsou do táborů posíláni i zločinci-kriminálníci, přestože jsou koncentrační tábory určeny pro tzv. objektivní nepřátele. Tito zločinci, kteří se dopustili určitého provinění proti zákonům a jsou tedy opravdu vinni, pouze doplňují větší počet těch, kteří jsou nevinní. Pokud by byly koncentrační tábory určeny pouze pro viníky, měly by své opodstatnění pouze v prvních letech totalitního režimu, kdy se tento režim stále ještě vypořádával s politickými odpůrci. Ve skutečnosti však koncentrační tábory fungovaly po celou dobu totalitní vlády, což bylo možné pouze za předpokladu, že jejich vězni budou i zcela nevinní.¹⁹⁹

4.3.4 Ideologie

Velmi podstatnou úlohu pro každý totalitní režim hraje dle Arendtové ideologie. Ideologie je velmi důležitá, neboť „[t]o, co totalitní řád potřebuje k řízení chování podrobených, je náležitá příprava každého z nich pro to, aby se hodil stejně dobře pro roli popravčího jako pro roli oběti“.²⁰⁰ Ideologie chápe jako určitý systém, který je založen pouze na jediném názoru. Tento názor musí být dostatečně silný, tedy přesvědčivý, aby upoutal pozornost většiny lidí ve společnosti a dokázal nabídnout lidem odpovědi na otázky spojené s životem v moderním světě.²⁰¹

Zajímavá je její teze, že každá ideologie má v sobě obsaženy totalitní prvky. Tyto totalitní prvky však naplno dokáže rozvinout pouze totalitní hnutí, což přispívá k tomu, že jako totalitární ideologie jsou považovány komunismus či rasismus. Pravá povaha ideologií se dle ní naplno ukáže pouze ve vztahu k roli, jakou ideologie hraje v rámci aparátu totalitních režimů.²⁰² Totalitární režimy ve svém úsilí ovládat jednotlivce a potažmo celou společnost nepoužívají pouze násilí vytvářené složkami ozbrojené moci, ale pomocí ideologie, která

---

¹⁹⁹ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 604–608 .

²⁰⁰ Tamtéž, s. 631.

²⁰¹ Tamtéž, s. 246.

²⁰² Tamtéž, s. 634.

hraje podstatnou úlohu v rámci donucovacího aparátu, ovládá jedince zevnitř, tedy ovládá jeho mysl.²⁰³

Totalitní ideologie usilují o objasnění všech historických událostí a z toho důvodu podávají „totální výklad minulosti, totální poznání přítomnosti a spolehlivou předpověď budoucnosti“.²⁰⁴ Totalitní ideologie však „neusilují o přeměnu vnějšího světa či revoluční proměnu společnosti, nýbrž o přeměnu samotné lidské přirozenosti“.²⁰⁵ Dle Arendtové dvě ideologie v lidských dějinách předčily ostatní. Jedná se o ideologii, která interpretuje lidské dějiny jakožto boj ekonomických tříd, která je charakteristická pro stalinistický Sovětský svaz. Druhá takto významná ideologie interpretuje lidské dějiny jakožto dějiny přirozeného zápasu mezi rasami. Tato druhá ideologie je spojena s nacistickým Německem.²⁰⁶

4.3.5 Propaganda

K získání moci využívají totalitní hnutí propagandy, která slouží k získání mas. Propaganda zaměřená na masy je potřebná, neboť totalitní hnutí potřebuje jejich podporu a hlasy k tomu, aby získalo moc. V demokratických zemích totiž ještě nemohou používat dostatečně teror, neboť nemají monopol na kontrolu složek ozbrojené moci. Z toho důvodu je nutné získat pomocí propagandy podporu co největšího počtu členů masy. Dle Arendtové totalitní hnutí používají násilí v počátcích svého působení, aby vyřešila problémy tížící společnost. Násilí, které totalitní hnutí v počátcích praktikuje, je tak často ze strany většiny členů společnosti viděno jako nezbytné k vyřešení problémů. Totalitní hnutí používá teror k vypořádání se s členy opozice a možnými budoucími nepřáteli režimu. Teror dle ní přesahuje propagandu, neboť pokud je v rámci společnosti dosaženo naprostého, totálního teroru, není již propaganda potřebná a nutná. Teror je dle jejích slov v totalitarismu samotnou podstatou totalitní vlády, zatímco

²⁰³ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 454.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 634. V této souvislosti můžeme uvést často citovanou úvahu Geroge Orwella z knihy *1984* o tom, že „[k]do ovládá minulost [...] ovládá budoucnost: kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost“.
ORWELL, George, *1984*: KMa, Praha, 2003, s. 35.

²⁰⁵ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 619.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 246.

propaganda je využívána obzvláště ve styku s netotalitním světem, především v pozdějších fázích režimu. Míra používání propagandy je dána mírou tlaku, kterým ostatní státy působí na danou zemi. Vzhledem k tomu, že propaganda je používána ve vztahu k ostatním státům, dochází k tomu, že samotná totalitní hnutí „ve skutečnosti nepropagují, nýbrž indoktrinují. Indoktrinace, nevyhnutelně spojená s terorem, se naopak stupňuje s rostoucí silou hnutí či s izolovaností totalitních režimů a jejich zajištěností před vměšováním okolí“.²⁰⁷

Pro různé totalitarismy je různá i role, kterou pro ně hraje propaganda a teror. V stalinistickém Sovětském svazu dle ní měla důležitější roli propaganda než teror, zatímco v případě nacistického Německa hrál prim teror. Důležité je také uvést její tezi, že počáteční propaganda totalitního hnutí je v pozdějších fázích nahrazena indoktrinací. Indoktrinace ideologií je tak dostatečně silná a efektivní, že potřeba používání teroru již není tolik nutná, přestože se i nadále používá, byť v mnohem omezenější míře.²⁰⁸

Na tomto místě jistě neuškodí představit odlišný názor na propagandu jiného autora. Friedrich August Hayek nesdílí s Arendtovou přesvědčení, že propaganda je používána pouze v totalitních režimech. Dle jeho názoru ji můžeme najít i v režimech demokratických. V demokratických režimech je však propaganda používána stranami a hnutími, které si mohou vzájemně konkurovat. Naopak v totalitních režimech je propaganda používána k tomu, aby přesvědčila jednotlivce o nutnosti dosáhnout stanoveného cíle. Dosažení tohoto cíle jsou pak podřízeny veškeré nástroje, které propaganda využívá. Navíc totalitní režimy třímají ve svých rukou monopol na nástroje propagandy, což v demokratických režimech neplatí.²⁰⁹

Vraťme se však zpět k chápání propagandy u Hannah Arendtové a důležitosti propagandy pro masu. Dle Arendtové členové masy nevěří tomu, co je

²⁰⁷ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 476.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 473 - 477.

²⁰⁹ HAYEK, Friedrich August, *Cesta do otroctví*. Barrister & Principal, Brno 2010, s. 133.

založeno na jejich vlastní zkušenosti, tedy tomu co je viditelné či jinak smysly pochopitelné, ale „věří jen svým představám, upoutávaným čímkoli, co je univerzální a zároveň konzistentní“.²¹⁰ Právě tato určitá víra masy pouze v to, co je konzistentní, je dle Arendtové podstata totalitní propagandy. Vzhledem k tomu, že masy přijímají pouze takové výklady, které jsou konzistentní, odmítají uznat prvky náhodnosti. Zatímco tedy to, co lidé řídící se zdravým rozumem, chápou jako vykonstruované, např. u politických procesů, kdy jsou „výpovědi“ obžalovaných naprosto stejné, členové masy tuto stejnost výpovědí, tedy jejich konzistenci, vnímají jako potvrzení jejich platnosti.²¹¹ Toto vše je dokladem toho, že se masy snaží svou bezmeznou vírou v totalitní propagandu, která není založena na realitě, uniknout právě této realitě, kterou nejsou s to pochopit a uvěřit. V této souvislosti píše Arendtová, že „[ú]těk mas z reality je odsudkem světa, v němž musejí žít a v němž nemohou existovat, neboť jeho nejvyšším pánem se stala nahodilost. Lidské bytosti potřebují onu ustavičnou přeměnu chaotických a náhodných podmínek v nějaký relativně konzistentní vzorec vytvářený člověkem“.²¹² Toto odmítnutí reality a tedy i zdravého rozumu je důsledkem atomizace ve společnosti, kdy jedinci ztratili své postavení a role v rámci společnosti, neboť právě v rámci společenských vztahů má zdravý rozum své opodstatnění. Dojde-li ke zničení těchto společenských vztahů je zdravý rozum zbytečný.²¹³

Pro masy se stala charakteristická určitá míra cynismu a také lehkověrnosti. Ve složitém světě, který je obtížné pochopit, docházelo k tomu, že masy začaly „věřit zároveň všemu a ničemu, soudit, že všechno je možné a nic není pravda“.²¹⁴ Propaganda totalitních hnutí zaměřená na masy, tak postupně zjistila,

---

²¹⁰ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 486.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Tamtéž, s. 487.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ Tamtéž, s. 524.

že bez ohledu na absurdnost proklamovaných tvrzení, těmto tvrzením masy důvěřují z toho důvodu, že veškerá tvrzení stejně považují za lež.²¹⁵

4.4 Politické náboženství

Arendtová si pro popis totalitních režimů dopomáhá využíváním určité náboženské terminologie, čímž přispěla k tomu, že totalitarismus je chápán do určité míry jako politické náboženství. V souvislosti s desaterem uvádí zajímavou myšlenku, že pokud „Hitlerovo ‚konečné řešení‘ znamenalo v praxi prosadit příkázání ‚zabiješ‘ jako závazné pravidlo pro nejvyšší vrstvy nacistické strany, Stalinovo příkázání, jímž se měli řídit všichni příslušníci bolševické strany, znělo: ‚vydáš proti svému bližnímu křivé svědectví‘“.²¹⁶

Arendtová poukazuje také na podobnost totalitních hnutí a tajných společenství. Tato podobnost je patrná ve způsobu hierarchie, která je dána mírou „zasvěcení“. Vůdce je tak oklopen malou skupinou „zasvěcenců“, která je od netotalitního světa chráněna „polozasvěcenci“.²¹⁷ Podobnost mezi totalitními hnutími a tajnými společenstvími nachází také v důrazu, který je kladen na roli rituálu. Slavnostní pochody v Sovětském svazu či stranické dny pořádané v Norimberku mezi tyto rituály patří. Stejně tak jako uctívání tzv. „krvavé korouhve“ či mumifikovaného Lenina. Toto uctívání je jistou formou modloslužebnictví, přestože jak uvádí Arendtová, není to dokladem nějakých pseudoreligiózních snah.²¹⁸

Ve své eseji *Náboženství a politika (Religion and Politics)* zmiňuje skutečnost, že jakýmsi vedlejším produktem boje mezi svobodným světem a totalitním světem je poměrně silná snaha interpretovat tento konflikt, konflikt mezi „Západem“ a „Východem“ pomocí náboženské terminologie. Ve

²¹⁵ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 524.

²¹⁶ Tamtéž, s. 39.

²¹⁷ Toto rozdělení se de facto shoduje s tezí o úloze organizace fronty, která byla rozebrána v jiné části této práce.

²¹⁸ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 516–518.

společenských vědách tak docházelo (a stále) dochází k tomu, že komunismus je chápána jako nové sekulární náboženství. Proti tomuto novému sekulárnímu náboženství stojí „Západ“, který brání svůj tradiční náboženský systém. Připodobňováním komunismu k (sekulárnímu) náboženství se tak znovu dostal do oblasti politiky termín „náboženství“, který vymizel v době sekularizace státu. Toto připodobňování politických ideologií, mezi které patří také komunismus, k sekulárním nebo politickým náboženstvím paradoxně dle Arendtové vychází z myšlenek Marxe, podle kterého všechna náboženství jsou ideologiemi. Pokud jsou tedy všechna náboženství ideologiemi, tak i ideologiemi jsou všechna náboženství, protože jak ideologie, tak i náboženství zakrývají pravou podstatu skutečnosti. Arendtová tak používá myšlenek Marxe, aby pochopila a vysvětlila, proč je komunismus (ideologie) označován jako nová forma sekulárního (či politického) náboženství.²¹⁹

Sama Arendtová však kritizuje praxi ve společenských vědách, která komunismus, přestože jasně vyhláší svou ateistickou podstatu, označuje jako nové náboženství. Tato skutečnost je dána tím, že komunismus má stejnou emocionální, psychologickou a sociální funkci jako náboženství. Arendtová však kritizuje fakt, že se společenská věda příliš nezabývá ideologií a formou vlády komunismu či bolševismu, ale pouze funkcí komunismu. Pakliže něco (komunismus) funguje jako něco jiného (náboženství) lze to nazývat stejným pojmem. Z toho důvodu společenští vědci dávají komunismus do paralely s náboženstvím.²²⁰ Arendtová se tedy vymezuje proti připodobňování totalitní ideologie (přičemž se zaměřuje na komunismus) k náboženství.

Podle Margaret Canovan[ové] nabízí Hannah Arendtová odlišný pohled na totalitní režimy. Zatímco u mnoha jiných autorů je totalitní stát naprosto všemocným, k čemuž slouží soudržné a jednotné instituce, Arendtová představuje totalitní stát jako určitý beztvary subjekt, který je ve stavu neustálé

²¹⁹ ARENDT[OVÁ], Hannah, Religion and Politics, In: ARENDT, Hannah, *Essays in Understanding 1930–1954*. Schocken Books, New York 1994, s. 368–369.

²²⁰ ARENDTOVÁ, *Mezi minulostí a budoucností*, s. 96.

revoluce a jehož cílem je nepřestávající expanze. Nejmocnější institucí v takovémto státě není byrokracie či armáda, ale tajná policie, která provádí politiku vládnoucí elity.²²¹

Arendtová interpretovala „totalitarismus jako pokus o likvidaci bytostně politické sféry, totiž plurality a spontaneity člověka“.²²² Pluralita, myšleno ve smyslu pluralita ve veřejné sféře, je místem, kde může jedinec realizovat svou svobodu. Soukromá sféra, do které řadí domácnosti a práci, se řídí principem nezbytnosti, který je odvislý od uspokojování základních potřeb. V této sféře proto nemůžeme dosáhnout opravdové svobody. Ta je možná pouze v režimu, ve kterém panuje pluralita zájmů ve veřejné sféře. Také z toho důvodu kritizuje Arendtová počínání totalitních hnutí a režimů, které usilují o ovládnutí jak veřejné, tak i soukromé sféry. Právě aktivitou ve veřejné sféře je dosahováno ideálu občanství, kdy se jedinci aktivitou a svým zájmem o věci veřejné a s tím spojeným kritickým hodnocením činnosti státu, odlišují od pasivní masy.²²³

Z výše uvedeného je zřejmé, že Arendtová chápe totalitarismus jako protipól demokracie. Tato demokracie však musí být založena na aktivní participaci občanů na věcech veřejných. Participace občanů v moderních zemích slouží nejen k možnosti jednotlivců hájit a prosazovat své soukromé zájmy, ale také jako nástroj jak zabránit rozšiřující se moci státu, který má tendenci zahrnout jak veřejnou, tak i soukromou oblast.

---

²²¹ CANOVAN, *Arendt's theory*, s. 29.

²²² VOLLNHALS, s. 635.

²²³ ARENDTOVÁ, *Vita activa*, s. 42.

5 KRITICKÁ REFLEXE DĚL HANNAH ARENDTOVÉ A JEJÍHO Vlivu NA FENOMÉN TOTALITARISMU

Tato kapitola práce se zaměří na kritické zhodnocení přínosu Hannah Arendtové k teorii totalitarismu. Hannah Arendtová přispěla velkou měrou k teorii totalitarismu, jistě však nebylo její nahlížení na totalitarismus chápáno ostatními autory totožně. Její dílo bylo a je, někdy více, někdy méně, kritizováno. Mnozí její kritici jí vyčítali např. zařazení nacistického a stalinistického režimu do jedné kategorie a mnoho jiných záležitostí, které budou předmětem této kapitoly.

Bernard Wasserstein shledává největší problém u Arendtové ve vztahu k totalitarismu ve skutečnosti, že tato autorka ve své knize nikde nenabízí definici termínu totalitarismus. Velmi složitě se tedy pracuje s termínem, který není blíže definován, přestože se s ním pracuje v jedné ze tří částí knih a ve zbylých je na něj odkazováno. Možná právě tato skutečnost vedla k tomu, že na Arendtovou bylo pohlíženo jako na ideologickou „agentku“ Západu, která přestože nepřinesla konkrétní definici pojmu totalitarismus, označovala Sovětský svaz tímto pojmem.²²⁴

Ve vztahu Hannah Arendtové k podílu teorie totalitarismu říká Clemens Vollnhans, že její dílo, přestože sama autorka je velmi významnou myslitelkou, nemělo větší vliv na profilování výzkumu, ať již historického, politologického či sociologického v oblasti teorie totalitarismu. Dle něj se v západoněmeckém a angloamerickém prostoru „teorie totalitarismu Hannah Arendtové nestala východiskem inovativních výzkumných projektů“ ve zkoumání nacismu či komunismu.²²⁵

Kritiky určitých myšlenek z díla Arendtové se dostalo ze strany některých historiků, především teze týkající se atomizace společnosti. Koncepce atomizované společnosti totiž předpokládá, že v rámci totalitní společnosti není

²²⁴ Wasserstein dle GLAZOV, Jamie, Is Hannah Arendt still relevant?, *Frontpage Magazin* [online], ze dne 26. 2. 2010, dostupné na: <http://frontpagemag.com/2010/jamie-glazov/symposium-is-hannah-arendt-still-relevant/>, [3. 4. 2013].

²²⁵ VOLLNHALS, s. 636.

možné, aby vznikly nové společenské vazby. Podle Fitzpatrickové a Lüdtkeho tomu však tak není, neboť v totalitní společnosti vznikají nové formy vztahů a vazeb. Za příklad dávají mladé aktivisty v SSSR a Německu, kteří se cítili být spojeni vědomím své vyvolenosti k velkým činům.²²⁶

Michael Halberstam zpochybňuje často uváděnou tezi, že nástup totalitních hnutí v Německu a Sovětském svazu je pouhým vyústěním nedemokratických praktik v těchto zemích. Halberstam však upozorňuje na skutečnost, že nástup nacismu a vznik Třetí říše nenavázal na nedemokratickou praxi, ale naopak nástupu nacismu přecházela doba Výmarské republiky, která byla dle jeho názoru prvním opravdovým demokratickým a pluralistickým politickým systémem na německém území. Obdobně tomu bylo v případě diktatury v Sovětském svazu, která nastoupila po bolševické revoluci, kdy oproti minulosti byly do rozhodování zapojeny větší počty občanů, než kdykoliv předtím.²²⁷

Další zajímavou myšlenkou Halberstama je poukázání na skutečnost, že definice liberální demokracie je vytvářena ve vztahu k totalitarismu, a naopak je totalitarismus charakterizován jako protipól demokracie. Existence těchto dvou fenoménů – liberální demokracie a totalitarismu – tak slouží k jejich vzájemnému sebevymezení a sebestvrzení. K pochopení a charakterizování jednoho je tak důležité chápat znaky a charakteristiky druhého.²²⁸

Michael Halberstam zmiňuje kritiku, které se dostalo Hannah Arendtové ze strany některých filozofů, historiků či politologů za to, že dle jejich mínění její analýza totalitarismu má příliš spekulativní charakter a její empirická část není příliš pevně ukotvena. Právě na nedostatečný empirický základ, který by potvrdil teze Arendtové týkající se teroru jako esence totalitarismu, upozorňuje historik

---

²²⁶ FITZPATRICKOVÁ, Sheila – LÜDTKE, Alf, Dynamika každodennosti. Utváření a rozpad sociálních vazeb v éře nacismu a stalinismu. In: GEYER, Michael – FITZPATRICKOVÁ, Sheila (eds.): *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*. Academia, Praha 2012, s. 402.

²²⁷ HALBERSTAM, s. 2.

²²⁸ Tamtéž, s. 3.

Dan Diner.²²⁹ Isaiah Berlin, britský filozof, v této souvislosti uvedl, že Arendtová „nevytváří žádné argumenty, žádný důkaz seriózního filozofického a historického myšlení. Celé je to [dílo] proudem metafyzických asociací“.²³⁰

Jak bylo uvedeno v jiné části práce, Arendtová zaměřila velkou pozornost na úlohu koncentračních a vyhlazovacích táborů. Podle Arendtové koncentrační a vyhlazovací tábory nesloužily primárně jako způsob jak likvidovat „nepřátele“ režimu, ale především jako místo, kde byla zkoušena možnost přeměnit osobnost lidí a také odstranit u nich spontaneitu. Tento vztah koncentračních táborů a totalitního režimu však platí pouze pro nacistické Německo. Pro Sovětský svaz hrály tábory Gulagu roli místa, které nabízí levnou pracovní sílu. Tyto tábory však neměly za cíl přeměnit lidskou strukturu či odstranit spontaneitu v lidském chování.²³¹

5.1 Kritika spojení nacismus a stalinismu

Arendtová, obdobně jako někteří jiní teoretici totalitarismu, kteří po 2. světové válce působili ve Spojených státech, byla obviňována z toho, že její teoretická koncepce totalitarismu, především zahrnutí stalinistického režimu do jedné kategorie spolu s německým nacismem, slouží k ideologickému boji v době studené války. Arendtová byla tak často viděna jako „agentka“ Spojených států. Zahrnutí dvou zmíněných režimů do jedné kategorie, bylo kritizováno také ze strany levicově smýšlejících intelektuálů, kteří nechtěli připustit, aby levicový (byť nedemokratický) režim byl srovnáván s tzv. pravicovým. Tyto oba zmíněné důvody možná přispěly k tomu, že kniha *Původ totalitarismu*, byla např. ve Francii přeložena až po téměř dvaceti letech od svého vydání.²³²

Podle Raymonda Arona se právě dílo Arendtové *Původ totalitarismu* zabývalo nejdůkladněji tezí o podobnosti těchto dvou režimů. Sám Aron zastává

²²⁹ HALBERSTAM, s. 175.

²³⁰ V originále: „produced no arguments, no evidence of serious philosophical or historical thought. It is all a stream of metaphysical associations“. cit. dle HALBERSTAM, s. 174 – 175.

²³¹ VOLLNHALS, s. 626.

²³² YOUNG-BRUEHL, s. 40.

stanovisko, podle kterého se tyto režimy vyznačují určitými rozdílnostmi, ale stejně tak určitými podobnostmi, „než aby v tom bylo možno vidět pouhou náhodnost. Naproti tomu jsou zde rozdíly inspirace, idejí, cílů příliš evidentní, než aby bylo možno bez výhrad připustit zásadní příbuznost obou režimů. Zdůraznění příbuznosti nebo rozdílnosti závisí na četných okolnostech. Nikdy nelze dospět ke zcela jisté odpovědi, protože nacionálně socialistický režim neměl čas k tomu, aby se rozvinul tak jako režim sovětský“.²³³

Kritika se zaměřila i na srovnávání každodenního života běžných Němců v Třetí říši a života obyvatel Sovětského svazu. Podle Dana Dinera se průměrný etnický Němec nemusel obávat toho, že by se stal obětí teroru či deportace. Naopak v Sovětském svazu si nejvyšší představitelé státu, stejně jako obyčejní lidé, prakticky nemohli být jisti tím, zdali neskončí ve vězeních, pracovních táborech či nebudou popraveni. Realitu Třetí říše a Sovětského svazu, tak nelze připodobňovat.²³⁴

Dávání těchto dvou režimů do stejné kategorie by nebylo příliš od věci, pokud by se Arendtová ve své knize *Původ totalitarismu* nevěnovala totalitním režimům jako „pokračovatelům“ antisemitské a imperiální politiky. Dvě první části její knihy věnující se antisemitismu a imperialismu analyzuje především v souvislosti s následnými událostmi probíhající v Německu po 1. světové válce. Spojení analýzy totalitního režimu v Sovětském svazu a antisemitismu či imperialismu proto působí poněkud nevhodně. O to více je tato skutečnost kritizována, když zjistíme, že Arendtová nevěnuje dostatečnou pozornost inspiraci Stalina v názorech Karla Marxe.²³⁵ Na fenomén totalitarismu, který představuje Arendtová, se můžeme dívat spíše jako na vysvětlení fungování nacismu, než stalinismu, který Arendtová do kategorie totalitarismu řadí, což je sice pozitivem, avšak nevěnuje se mu v dostatečné míře. Také z toho důvodu není překvapením, že se Arendtová stala terčem kritiky za zařazení stalinismu

²³³ ARON, s. 162.

²³⁴ Diner dle HALBERSTAM, s. 175.

²³⁵ CANOVAN, Margaret, *Hannah Arendt. A Reinterpretation of her Political Thought*. Cambridge University Press, Cambridge 1994, s. 19.

mezi totalitní režimy. Kritika tak nemusí být způsobena pouze tímto zařazením, ale především skutečností, že Arendtová zařazení stalinismu ve své knize nepodkládá dostatečnými argumenty, na rozdíl od nacismu, kterému věnuje nesrovnatelně větší pozornost.

Kniha *Původ totalitarismu* je nápadná značnou nerovnováhou mezi pozorností, kterou Arendtová věnovala nacistickému Německu a stalinistickému Sovětskému svazu. Důvod je zřejmý, Arendtová se narodila v Německu a v Německu také strávila část svého života. Její znalosti německého prostředí a kultury tak logicky přispěly k tomu, že větší pozornost věnovala nacistickému Německu. Své znalosti o fungování stalinistického režimu v Sovětském svazu opírala především o literaturu autorů, kteří se této zemi věnovali.

Velký vliv na srovnávání nacistického Německa a stalinistického Sovětského svazu jakožto totalitních režimů měla dle Miloše Havelky práce Hannah Arendtové. Ve vztahu ke srovnávání totalitních režimů však byly určité „tradice“, které byly charakteristické. Dle Havelky na Arendtovou navazovala tradice, která se nezaměřila na srovnávání jednotlivých projevů fašismu a komunismu. Naopak tato tradice čerpající z myšlenek Arendtové srovnávala totalitní režimy jakožto celky, přestože se zaměření komparace těchto totalitních režimů posunulo od ideologického či politického srovnání ke srovnávání totalitní mentality či charakteristiky totalitních vůdců.²³⁶

5.2 Kritika pojetí mas a masové společnosti

Arendtová byla často kritizována za to, že své názory týkající se mas a jejich mentalitou nepodpírá dostatečnými empirickými podklady, ale že se pouze spoléhá na názory převzaté od autorů, kteří se mentalitě mas věnovali již před vznikem totalitních režimů, např. Gustava Le Bona.²³⁷

---

²³⁶ HAVELKA, s. 611.

²³⁷ BAEHR, s. 16.

Velmi podstatnou částí teorie totalitarismu v díle Arendtové je její kladení důrazu na rozpad tříd, přeměnu charakteru společnosti a následnou atomizaci. Toto si všímají i Sheila Fitzpatricková a Alf Lüdtke, kteří tvrdí, že „[m]ezi badateli a intelektuály si získal značný vliv názor Hannah Arendtové o sociální ‚atomizaci‘ jako základu totalitního panství. Tuto oblibu si udržuje i přesto (nebo právě proto), že tuto hypotézu, jíž autorka charakterizovala obě společnosti,²³⁸ se dosud nepodařilo důkladně prověřit“.²³⁹

Daniel Bell se kriticky vyjádřil k teorii masové společnosti jako součásti modernity. Dle něj je teorie masové společnosti, ve značné nerovnováze při stanovování negativ a pozitiv společnosti moderní doby. Mnohá pozitiva, která jsou spojena s moderní dobou, jako např. rozšíření politických svobod jednotlivců, pluralita norem či možnost v moderní společnosti více ovlivňovat své postavení ve společnosti, které již není striktně dáno původem, jsou opomíjena. Naopak často jsou uváděna negativa společnosti moderní doby jako např. odcizenost jedinců, velká anonymita spojená s nárůstem měst či snadná manipulovatelnost lidmi prostřednictvím médií, aniž by byla uvedena i zřejmá pozitiva.²⁴⁰ Tuto kritiku můžeme vztáhnout i na díla Hannah Arendtové. Arendtová považuje pluralitu a svobodu jednání za bezpodmínečnou pro správné fungování demokracie a nezbytné pro možnou realizaci jednotlivce. Těchto „výdobytků“ však bylo dosaženo až v moderní době. V moderní době však došlo k vytvoření masové společnosti a negativům s ní spojených. Modernita má tedy své pozitivní a také naopak negativní důsledky, které mohou přispět jak ke vzniku totalitních režimů či naopak k demokratickému vývoji dané země.

Ve vztahu Arendtové k masám si všímá Margaret Canovan[ová] toho, že Arendtová byla výrazně ovlivněna teorií masové společnosti, která je však založena na elitistických základech a je pro ni charakteristická nedůvěra k těm,

²³⁸ Myšleno je nacistické Německo a bolševický SSSR.

²³⁹ FITZPATRICKOVÁ – LÜDTKE, s. 357.

²⁴⁰ BELL, Daniel, *The End of Ideology*. Collier Books: New York 1962, s. 30.

kteří nepatří mezi elitu.²⁴¹ Mnoho autorů věnujících se teorii masové společnosti jsou elitáři, přestože se staví do role liberálů. Jejich elitářské smýšlení tak silně ovlivňuje jejich pohled na masy, kterým jsou připisována především negativa. Toto připisování negativ, která jsou masám dávana, však často není podloženo empiricky a je výsledkem „emocí“, které jsou vyvolány ve vztahu k masám.²⁴²

5.3 Kritika pojetí imperialismu Hannah Arendtové

Kathryn Gines[ová] se zabývá rozpory, které dle ní nabízí přístup Arendtové k imperialismu. Nejvíce si všímá skutečnosti, že dle Arendtové imperialismus vyrůstá z kolonialismu, přesto je něčím, co je radikálně odlišné od kolonialismu. Arendtová shledává odlišnosti mezi kolonialismem a imperialismem především ve vztahu, který tyto dva fenomény měly ke kolonizovaným územím a jejich obyvatelům. Zatímco kolonialismus šířil v kolonizovaných územích určité ideály a řídil se zákony mateřské země, imperialismus nebral na zákony své domovské země prakticky žádné ohledy a řídil se pouze ekonomickými zájmy. Vztah k obyvatelům kolonií byl ovlivňován rasistickou ideologií a také bezskrupulózním používáním násilí. Gines[ová] však odmítá toto rozdělení na kolonialismus a imperialismus, protože již v době, kterou Arendtová označuje jako koloniální, tedy před rokem 1884, bylo v řadě kolonií používáno násilí a jednání založené na rasistické ideologii bylo spíše praxí než výjimkou. Mezi termíny kolonialismus a imperialismus, proto nejsou významné odlišnosti, protože oba tyto fenomény se řídily podobnými praktikami ve snaze dosáhnout co největšího ekonomického zisku.²⁴³

Další kritiku díla Arendtové zaměřuje Gines[ová] na její pohled na obyvatele kolonií, který je prostoupen stereotypy. Přestože Arendtová neustále označuje obyvatele (především afrických) kolonií za bytosti, které mají svá

²⁴¹ Teorie masové společnosti podle Michaela Halberstama má své kořeny v díle Gustava Le Bona *Psychologie davu*, další významným dílem pozdější doby byla kniha *Vzpouřa davů* José Ortegy y Gasset. HALBERSTAM, s. 157.

²⁴² CANOVAN, *The Contradictions of Hannah Arendt's*, s. 9.

²⁴³ GINES, Kathryn T., *Race Thinking and Racism in Hannah Arendt's The Origins of Totalitarianism*. In: KING, Richard H. – STONE, Dan, *Hannah Arendt and the Uses of History. Imperialism, Nation, Race and Genocide*. Berghahn Books, New York, Oxford 2007, s. 39.

lidská práva, chápe jejich společnosti jako necivilizované, zaostalé, s chybějící historií a kulturou, přičemž samotné obyvatele často označuje za „divochy“. Při své kritice rasismu a rasového myšlení, tak sama používá stereotypy, které kritizuje.²⁴⁴ Arendtová sama uvádí, že lidé v kolonizovaných zemích, přičemž měla na mysli především africké země, se nelišili primárně barvou své kůže, ale především tím, že byli součástí přírody, přírodního světa, což znamená, že „nevytvořili lidský svět, lidskou realitu“.²⁴⁵

Ernst Vollerath upozorňuje na skutečnost, že apokalyptická vize moderní společnosti, kterou Arendtová ve své knize nabídla, byla často kritizována. Nezpochybnitelným faktem ve vztahu k totalitarismu však zůstává, že „důležité momenty, které na něm vyzvedla – charakter hnutí, které pohlcuje státní struktury, strana nového typu, „cibulovitá“ struktura organizací, role tajných organizací –, patří ještě dnes k nejdůležitějším poznatkům o tomto fenoménu“.²⁴⁶

---

²⁴⁴ GINES, s. 49.

²⁴⁵ ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 287.

²⁴⁶ VOLLRATH, s. 14.

6 ZÁVĚR

Předkládaná diplomová práce se věnovala úloze Hannah Arendtové ve vztahu k teorii totalitarismu a jejího podílu na formování této významné teorie 20. století. Při zhodnocení podílu Hannah Arendtové na formování teorie totalitarismu lze zdůraznit především vliv myšlenek Arendtové vztahujících se k úloze masové společnosti, roli ideologie a teroru a také roli inspiračních zdrojů, které nachází v moderním antisemitismu a především imperialismu. Tyto výše uvedené znaky spojené s totalitarismem v dílech Arendtové významně obohatily samotnou teorii totalitarismu.

Pohled na totalitarismus se u mnoha autorů lišil u stanovování jeho charakteristik i u jeho historicity. Z toho důvodu byli v práci představeni významní zahraniční a čeští autoři, kteří pracovali s konceptem totalitarismu. Základní dělení přístupů k teorii totalitarismu je na perenialistický a modernistický přístup. Rozdílnost mezi těmito přístupy tkví v odlišném chápání historicity totalitarismu, tedy skutečnosti, zda je totalitarismus fenoménem moderní doby nebo je pojem totalitarismus pouze novým označením něčeho, co můžeme nalézt v různých obdobích lidských dějin. S moderní dobou jsou spjaty vynálezy technologií, které umožnily totalitním režimům lepší dohled nad jednáním a chováním svých obyvatel. Spolu s totalitarismem je úzce spjat pojem monopol, ať již se jedná o monopol na používání prostředků masové komunikace či monopol na používání ozbrojených složek. Jak již však bylo uvedeno v předchozí části práce, monopol na používání ozbrojených složek je vlastní jak nedemokratickým, tak i demokratickým režimům. Rozdílnost je v tom, že demokratické režimy disponují monopolem legitimního použití násilí ve vztahu ke svým obyvatelům, zatímco totalitní režimy využívají často proti svému obyvatelstvu nezákonného používání násilí.

Nepopíratelným znakem, na kterém se shodnou jak perenialisté, tak modernisté je totalitní myšlení. Přestože se oba tyto tábory liší v tom, zdali lze

totalitní myšlení chápat jako samotný totalitarismus či pouze jako jeden z jeho definičních znaků. Mnozí teoretici věnující se totalitarismu (a Hannah Arendtová v tomto není výjimkou) považují za jeden z charakteristických znaků totalitarismu jednotnou ideologii, jež prostupuje celou společností a ovlivňuje veškerou činnost jednotlivců. Jedním z dalších charakteristických rysů totalitarismu je teror. Při bližším pohledu na tento znak však je možné vidět určité odlišnosti u různých autorů v míře uplatnění teroru v totalitních režimech.

Totalitarismus však není pro Arendtovou ústřední téma. Ve své knize *Původ totalitarismu* se spíše zabývá krizí moderní doby, jejímiž největšími projevy jsou tři fenomény: antisemitismus, imperialismus a totalitarismus. Svě chápání totalitarismu chápe v souvislosti s totální dominancí, která je totalitními režimy prováděna pomocí ideologie a teroru. Totalitní režimy jsou odlišné od jiných nedemokratických režimů, jako jsou tyranie či despotie. Tyto autoritářské režimy neusilují o komplexní transformaci společnosti a lidské povahy. Naopak tato přeměna společnosti a jednotlivců je (utopickým) cílem totalitních režimů. Činnost totalitního státu je zaměřena na vytvoření společnosti, charakterizované poslušnými jedinci, jenž je doprovázeno snahou o zničení veřejné i soukromé sféry. Kroky totalitního režimu jsou zaměřeny na rozrušení všech vztahů, které jednotlivce váží k druhým, ať již jde o vztahy rodinné, přátelské či ty, které navazují v rámci zájmových sdružení a skupin. Snaha izolovat jednotlivce má za cíl vytvořit nového člověka zcela podřízeného totalitnímu státu.

Silná kritika a zaměření Arendtové na fenomén totalitarismu je lépe pochopitelná při studiu dalších děl této autorky. V knihách, které vydala až po *Původu totalitarismu*, je jasně vidět její pohled na svobodu, demokracii a občanský život jednotlivce v moderním světě. Všechny předpoklady, které jsou nutné k vytvoření demokratické společnosti, jsou totalitními režimy záměrně narušovány. Arendtová klade velký důraz na pluralitu, ať již pluralitu zájmů či názorů. Spolu s pluralitou je důležitá také svoboda jednání v soukromé a veřejné sféře. Totalitní režimy právě pluralitu a svobodu omezují či ji přímo ničí.

Výsledkem toho je, že jednotlivci nemohou v totalitním státě dosáhnout ideálu občanství, který je založen na svobodné aktivitě a prosazování zájmů ve veřejné sféře a nemohou se tedy správně realizovat.

Hannah Arendtová, jak již bylo zmíněno v práci, patří mezi klasické teoretiky totalitarismu. Její dílo *Původ totalitarismu* vydané v roce 1951 ovlivnilo další autory a autorky věnující se totalitarismu či oblastem, které jsou s tímto fenoménem spojeny. Významný je její důraz na existenci totalitarismu jakožto fenoménu moderní doby. Skutečnost, že totalitarismus je moderním fenoménem, se snaží doložit tím, že zdůrazňuje nejen odlišnost totalitarismu od demokracie, což není překvapivé, ale především tím, že nabízí odlišnosti totalitarismu od nedemokratických forem vlády, např. tyranii či despotií. Značný důraz kladla Arendtová na úlohu ideologie a teroru. Totalitarismus potřebuje ideologii i teror k dosažení svého cíle, kterým je kromě přeměny společnosti, především přeměna lidské přirozenosti. Velkým přínosem je důraz Arendtové, jenž kladla na roli koncentračních a vyhlazovacích táborů, které považovala za „laboratoře“ totalitarismu. V těchto „laboratořích“ docházelo k experimentování s lidským chováním, o jehož přeměnu totalitní režimy usilovaly.

Velkou pozornost věnovala Arendtová úloze politické mobilizace mas, kterou prováděla totalitní hnutí ve snaze získat moc. K tomu, aby tato hnutí mohla mobilizovat masy, bylo nutné, aby tyto masy byly vytvořeny. Jejich vytváření však v každé zemi neprobíhalo stejně. Zatímco v případě Německa byla masová společnost výsledkem dějinných událostí, v Sovětském svazu byla masová společnost vytvořena různými kroky, které provádělo vedení strany. Jedinec jako součást masové společnosti získává určité charakteristiky, které jsou vlastní člověku moderní doby. Charakteristikou takového člověka je indiferentní postoj k věcem veřejným, pocit nadbytečnosti, ztráta zájmu o své vlastní dobro a také nenávisť k převládajícímu politickému zřízení a ochota jej přeměnit či dokonce zničit. Masová společnost je tak dle ní nutnou podmínkou pro vznik totalitních režimů, nejedná se však o podmínku dostačující.

Za velký přínos lze pokládat důraz, který Arendtová kladla na fenomény antisemitismu a obzvláště imperialismu ve vztahu k totalitarismu. Především imperialismus měl dle ní velký vliv na vznik totalitarismů v Evropě. Nástroje, které byly „objeveny“ imperialismem, jako byla rasa a byrokracie, měly velký vliv na podobu totalitních režimů ve 20. století. Charakteristiky imperialismu jako touha po neustálé expanzi, militarizace společnosti, organizování společností dle ras a ovládání pomocí byrokracie lze o několik desetiletí později nalézt i u totalitních režimů.

Arendtová ovlivnila řadu dalších teoretiků věnujících se totalitarismu. Ne všichni však její teze bezvýhradně přijímali. Kritika se zaměřila na často zmiňovanou skutečnost, že Arendtová své myšlenky vztahující se k totalitarismu a k fungování totalitních režimů nemá empiricky podložené. Kritika se týkala také zahrnutí nacistického Německa a stalinistického Sovětského svazu pod jednu kategorii, přestože mezi těmito režimy byly výrazné rozdíly. Negativním soudům nešla ani skutečnost, že Arendtová se o poznání více zaměřuje na totalitní režim nacistického Německa a fungování režimu v Sovětském svazu je věnována menší pozornost. V pohledu na fenomén imperialismu někteří nalézají u Arendtové používání stereotypů, které ovlivňovalo její dílo. I přes zmíněné kritické hlasy směrem k podílu a vlivu Hannah Arendtové patří tato autorka mezi nejvýznamnější osobnosti věnující se teorii totalitarismu, která velmi výrazně ovlivnila politické myšlení 20. století.

7 SEZNAM LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

7.1 Literatura

ADLER, Hans Günter, *Svoboda a bezmoc*. Prostor, Praha 1998.

ARENDR[OVÁ], Hannah, Religion and Politics, In: ARENDR, Hannah, *Essays in Understanding 1930–1954*. Schocken Books, New York 1994, s 368–390.

ARENDRTOVÁ, Hannah, *Eichmann v Jeruzalémě*. Mladá fronta, Praha 1995.

ARENDRTOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu I-III*. OIKOYMENH, Praha 1996.

ARENDRTOVÁ, Hannah, *Mezi minulostí a budoucností: osm cvičení v politickém myšlení*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2002.

ARENDRTOVÁ, Hannah: *Podstatné je pro mě porozumět*. (Výběr odpovědí Hannah Arendtové na otázky Güntera Gause v pořadu ZDF *Zur Person* z října roku 1964). In: *Roš chodeš* (online), 2006, č. 12, dostupné z: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2006/12/arendt_100.

ARENDRTOVÁ, Hannah, *Vita activa neboli O činném životě*. OIKOYMENH, Praha 2009.

ARENDRTOVÁ, Hannah, *O násilí*. OIKOYMENH, Praha 2011.

ARON, Raymond, *Demokracie a totalitarismus*. Atlantis, Brno 1993.

BAEHR, Peter, The „Masses“ in Hannah Arendt’s Theory of Totalitarianism. *The Good Society*, Vol. 16, No. 2, 2007, s. 12–18.

BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal, *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Dokořán, Praha 2004.

BELL, Daniel, *The End of Ideology*. Collier Books, New York 1962.

- BĚLOHRADSKÝ, Václav, Politické promluvy diskontinuity: totalitarismus. In: *Přirozený svět jako politický problém, eseje o člověku pozdní doby, totalitarismus*. Český spisovatel, Praha 1991. dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/totalitarismus/politicke-promluvy-diskontinuity-totalitarismus.html>
- BUDIL, Ivo T., „Srdce temnoty“ a vznik moderního totalitarismu. In: BUDIL, Ivo T. – ZÍKOVÁ, Tereza (eds.), *Totalitarismus: Interdisciplinární pohled*. Dryada, Mníšek pod Brdy 2008, s. 19–28.
- CANOVAN, Margaret, The Contradictions of Hannah Arendt's Political Thought. *Political Theory*, Vol. 6, No. 1, 1978, s. 5–26.
- CANOVAN, Margaret, *Hannah Arendt. A Reinterpretation of her Political Thought*. Cambridge University Press, Cambridge 1994.
- CANOVAN, Margaret, Arendt's theory of totalitarianism: a reassessment. In: VILLA, Dana (ed.), *The Cambridge Companion to Hannah Arendt*. Cambridge University Press, Cambridge 2000, s. 44 - 62.
- ČERMÁK, Vladimír, *Otázka demokracie I*. Academia, Praha 1992.
- ČERMÁK, Vladimír, *Otázka demokracie III. Společnost a stát*. Nakladatelství Olomouc, Olomouc 1997.
- ETTINGEROVÁ, Elžbieta, *Hannah Arendtová a Martin Heidegger*. Academia, Praha 2004.
- FITZPATRICKOVÁ, Sheila – LÜDTKE, Alf, Dynamika každodennosti. Utváření a rozpad sociálních vazeb v éře nacismu a stalinismu. In: GEYER, Michael – FITZPATRICKOVÁ, Sheila (eds.): *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*. Academia, Praha 2012, s. 357–403.
- FRIEDRICH, Carl Joachim – BRZEZINSKI, Zbigniew, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Frederick A. Praeger, New York 1962.
- FROMM, Erich, *Strach ze svobody*. Naše vojsko, Praha, 1993.

- GENTILE, Emilio, *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008.
- GERMANI, Gino, Mass Society, Social Class, and the Emergence of Fascism. *Studies in Comparative International Development*, Vol. 3, No. 10, 1967, s. 189–199.
- GESS, Brigitte, The Conceptions of totalitarianism of Raymond Aron and Hannah Arendt. In: MAIER, Hans, *Totalitarianism and Political Religions*. Routledge, London 2004, s. 216–225.
- GEYER, Michael, Teorie totalitarismu a její recepce – srovnání stalinismu a nacismu. In: GEYER, Michael – FITZPATRICKOVÁ, Sheila (eds.): *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*. Academia, Praha 2012, s. 11–62.
- GINES, Kathryn T., Race Thinking and Racism in Hannah Arendt's The Origins of Totalitarianism. In: KING, Richard H. – STONE, Dan, *Hannah Arendt and the Uses of History. Imperialism, Nation, Race and Genocide*. Berghahn Books, New York, Oxford 2007, s. 38–53.
- GLAZOV, Jamie, Is Hannah Arendt still relevant? *Frontpage Magazin* [online], ze dne 26. 2. 2010, dostupné na: <http://frontpagemag.com/2010/jamie-glazov/symposium-is-hannah-arendt-still-relevant/>, [3. 4. 2013].
- HALBERSTAM, Michael, *Totalitarianism and the Modern Conception of Politics*. Yale University Press, New Haven 1999.
- HAVELKA, Miloš, Srovnávání nesrovnatelného aneb Existovala v nejnovějších českých dějinách epocha totalitarismu? In: *Soudobé dějiny*, XVI/4, 2009, s. 607 – 624.
- HAYEK, Friedrich August, *Cesta do otroctví*. Barrister & Principal, Brno 2010.
- LAQUEUR, Walter, The Arendt Cult: Hannah Arendt as Political Commentator. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 33, No. 4, Oct., 1998, s. 483 – 496.

- LE BON, Gustave, *Psychologie davu*. KRA, Praha, 1994.
- LOEWENSTEIN, Bedřich W., *My a ti druzí. Dějiny, psychologie, antropologie*. Doplněk, Brno 1997.
- MCGOWAN, John, *Hannah Arendt. An Introduction*. University of Minnesota Press, Mineapolis 1998.
- ORWELL, George, *1984*. KMa, Praha, 2003.
- O'SULLIVAN, Noël, *Fašismus*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2002.
- OWENS, Patricia, *Between War and Politic.: International Relations and the Thought of Hannah Arendt*. Oxford University Press, New York 2007.
- PASSERIN D'ENTRÉVES, Maurizio, *The Political Philosophy of Hannah Arendt*. Routledge, London, New York 2001.
- PETRUSEK, Miroslav, *Společnosti pozdní doby*. Sociologické nakladatelství, Praha 2007.
- PIKNEROVÁ, Linda, Deviantní podoby státnosti – příklad kvazi států. In: CABADA, Ladislav (ed.), *Acta FF ZČU, Západočeská univerzita v Plzni*, Plzeň 2009, s. 258 – 274.
- POPPER, Karl R., *Otevřená společnost a její nepřátelé I*. OIKOYMENH, Praha 1994.
- POPPER, Karl R., *Otevřená společnost a její nepřátelé II*. OIKOYMENH, Praha 1994.
- PREISNER, Rio, *Kritika totalitarismu*. Rozmluvy, Londýn 1984.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka, *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Portál, Praha 2000.
- SARTORI, Giovanni, *Teória demokracie*. Archa, Bratislava 1993.
- SWIFT, Simon, *Hannah Arendt*. Routledge, London, New York 2009.

- TALMON, Jacob, *O původu totalitní demokracie: politická teorie za Francouzské revoluce a po ní*. Sociologické nakladatelství, Praha 1998.
- TOCQUEVILLE, Alexis de, *Demokracie v Americe II*. Lidové noviny, Praha 1992.
- VOLLNHALS, Clemens, Pojem totalitarismu v proměnách dvacátého století. *Soudobé dějiny* XVI/4, 2009, s. 625 - 639.
- VOLLRATH, Ernst, Hannah Arendtová. In: BALLESTREM, Karl – OTTMAN, Hennig, *Politická filosofie 20. století*, OIKOYMENH, Praha 1993, s. 11–29.
- YOUNG-BRUEHL, Elisabeth, *Why Arendt Matters*. Yale University Press, New Haven, London 2006.
- ZNOJ, Milan – KOUBEK, Jiří, Totalitarismus a posttotalitarismus v Čechách. *Soudobé dějiny* XVI/4, 2009, s. 722–733.

7.2 Internetové zdroje

Heinrich Böll Stiftung Bremen

www.boell-bremen.de

Jewish Virtual Library

www.jewishvirtuallibrary.org

The Match Factory

www.the-match-factory.com

8 RESUMÉ

The theory of totalitarianism is one of the most influential political theories of twentieth century. Among most influential figures of this theory is German Jewish political philosopher Hannah Arendt. The main goal of this thesis is to contribute to better understanding of ideas, which Hannah Arendt enriched the theory of totalitarianism, and to evaluate her contribution to this theory.

This work consists of four chapters except the introduction and the conclusion. The introduction is followed by a chapter about life and main works of Hannah Arendt. Her life and topics of her works were influenced by her Jewish origin. She was witness of the creation of non-democratic regimes in Europe in 1930s. These non-democratic, totalitarian regimes inspired her main work *The Origins of Totalitarianism*.

The second chapter of this thesis is devoted to the theory of totalitarianism. The concept of totalitarianism is divided into two main approaches – perennialism and modernism. Hannah Arendt is one of the modernists. Modernist approach considers totalitarianism as a product of the modern era.

The third chapter is mainly about Hannah Arendt's theory of totalitarianism. Arendt emphasizes the role of mass society as a precondition of totalitarianism which makes her approach original and different from the other theorists. This is the basis for her ideas to decline of authority in modern society and to aim anomy and masses. The main contribution of Arendt to theory of totalitarianism is an essential role of ideology and terror for totalitarian regimes. Arendt also sees anti-Semitism and especially imperialism as a source of inspiration for totalitarianism. In the fourth chapter author writes about a critical reflection of the contribution Hannah Arendt to the theory of totalitarianism.